

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

**Tweemaandelijks tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent V.Z.W.**

47e jaargang nr. 6

november - december 2018

Inhoud

- De Gentse Sint- Jacobskerk, parel van ons kunstpatrimonium
Marc Beyaert 322
- Het Nieuw Kasteel (1545-1576) en het Spaans Kasteel (1589-1781):
tegen Gent gericht
Luc Devriese 330
- Hof van Raveschoot
Tristan Pierre Maes 348
- De twee Gentse benedictijnenabdijen en het humanisme
Marc Hanson 359
- Oas'k ne kleine gast woas (I)
Rudy Duprez 373
- Verzamelaarsclub De Draak 385
- Lezers aan het woord 386
- Nog een tweede Ganzendries in Gent: aan de Scheldemeersen
bij de Ottergemssteenweg.
Luc Devriese 393
- Pareltes uit het Begijnhof 396
- Inhoud 47ste jaargang 2018 398

De lijst van onze trouwe leden die meer dan 30 € betaalden zal in het eerste nummer van de 48ste jaargang (2019).

Houd ermee rekening dat u overeenkomstig AVG (Algemene Verordening Gegevensbescherming [GDPR]) bij de lidgeldbetaling voor volgend jaar MOET vermelden dat uw naam opgenomen mag worden in de lijst voor de 48ste jaargang.

DE GENTSE SINT- JACOBSKERK, PAREL VAN ONS KUNSTPATRIMONIUM

Marc Beyaert

Te weinig gekend

Toen in juni 1996 een luchtballon aan het torenkruis van de Gentse Sint-Jacobskerk bleef hangen, kwam deze kerk maar heel even in de publieke belangstelling. Niettemin is deze kerk een van de oudste, rijkste, maar ook een der minst gekende kerken van de stad. De toeristenbussen zetten hun mensen weliswaar aan de bushalte vlak naast die kerk af, maar sturen hen vervolgens linea recta door de Belfortstraat naar het Belfort, het Stadhuis en naar de Sint-Baafskathedraal.

Toegegeven, in contrast met de Sint-Baafskathedraal en met de Sint-Niklaaskerk kampt de Sint-Jacobskerk met een groot gebrek aan vrijwilligers om de kerk open te houden. Het gevolg laat zich raden: alleen nog op vrijdagmorgen is de kerk vrij toegankelijk voor het publiek. Vele Spaanse toeristen en bedevaarders vinden de deuren van de Sint-Jacobskerk gesloten en moeten zich tevreden stellen met het fotograferen van de bronzen Sint-Jacobsschelp die minister Joke Schauvliege in 2010 in het voetpad vóór de hoofdingang van de kerk inmetselfde. Slechts na afspraak kunnen ze de kerk nog bezoeken en een stempel ontvangen.

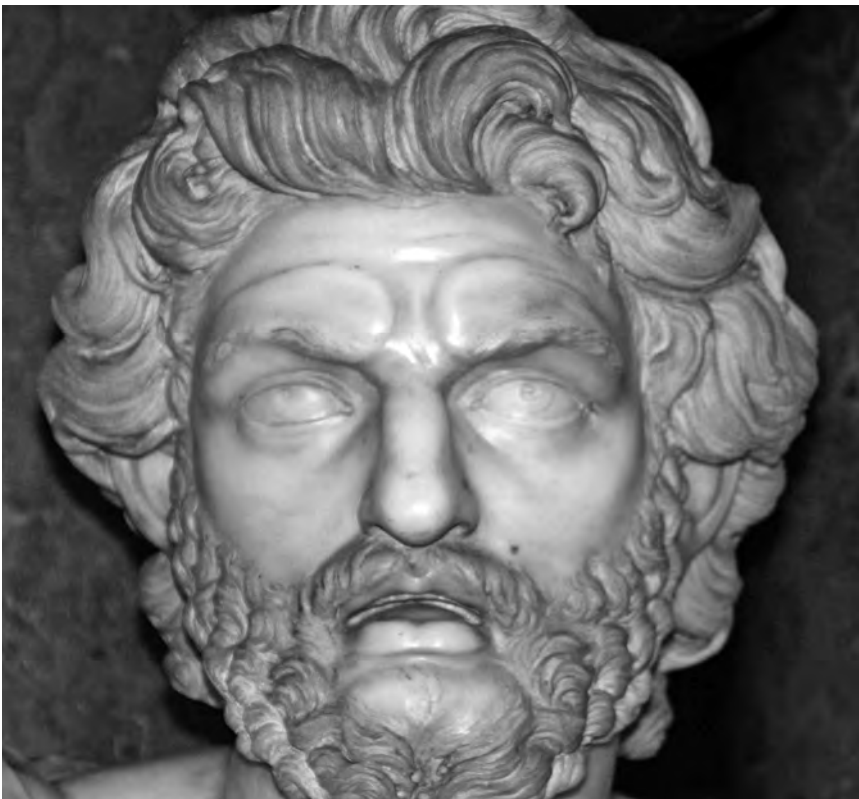
Geschiedenis in een notendop

Toch is de Sint-Jacobskerk een van de erkende monumentale kerken van het Gentse, waarvan de geschiedenis bijna duizend jaar teruggaat: tot het jaar 1093. Dan werd immers de eerste, houten kapelkerk op de huidige locatie gebouwd. Het was meteen de oudste kerk gewijd aan de H. Jacobus in het hele gebied dat nu de Benelux vormt. Dit had te maken met de ontluikende bedevaardersroutes vanuit onze gewesten naar Sint-Jacob in Compostela aan het einde van de elfde eeuw. Net als de kathedraal in dit Spaanse pelgrimsoord, werd de Gentse Sint-Jacobskerk in latere tijden vele keren herbouwd, uitgebreid of hersteld, telkens in de toen geldende modestijl: romaans, gotisch, renaissance, barok, roccoco en neostijlen. Maar de kerk werd ook tot tweemaal

toe zwaar toegetakeld door de beeldenstormers in de zestiende eeuw en nog eens door de Franse revolutionairen aan het einde van de achttiende eeuw. Tijdens de Tweede Wereldoorlog in de twintigste eeuw gingen de Duitsers met onze klokken aan de haal, terwijl ook de geallieerde bombardementen in september 1944 heel wat schade aanrichtten.

Sint-Jacobus

Maar eerst iets meer over de H. Jacobus zelf. Zijn broer Johannes en hijzelf waren de kozijns van Jezus van Nazareth en samen met de H. Petrus behoorden zij tot zijn intiemste leerlingen, die er op de belangrijkste momenten steeds bij waren. Deze piekmomenten zijn afgebeeld in de glasramen, die de Gentse glazenier Gustaaf Ladon in 1891 boven het zuidelijk zijportaal mocht aanbrengen. Let in het midden onderaan op het wapenschild van de schenkster Catherine de la Potterie met de mooie lijfspreuk: *Endurer pour durer*.

Afb. 1. Detail van het wit marmeren beeld van de H. Jacobus dat Karel Van Poucke aan het einde van de achttiende eeuw maakte.

Jacobus was de eerste apostel die in het jaar 42 of 44 de marteldood stierf. En omdat hij voordien ook in Spanje het evangelie zou hebben verkondigd, zouden zijn lichaamsresten zijn overgebracht naar dat land, waarvan hij vandaag nog steeds de patroonheilige is. Het opvallendste beeld van de H. Jacobus bevindt zich in de Sint-Jacobskerk onderaan de preekstoel: het werd in 1791 door de barokbeeldhouwer Karel Van Poucke in prachtig wit marmer uitgevoerd (afb. 1). Het stelt de heilige voor terwijl hij, met een boek in de hand, het volk onderwijst. Ruim een eeuw vroeger maakte de Duitse Antwerpenaar Jan Bockhorst het reuzengrote schilderij boven het hoogaltaar dat de marteldood van de heilige uitbeeldt. Terwijl engelen reeds met de martelaarsymbolen komen aanvliegen, bekeert de H. Jacobus nog zijn aanklager Josias, die samen met hem terechtgesteld zal worden.

Topstukken

De Sint-Jacobskerk is één van de weinige kerken in de Benelux die in het hoogkoor over een sacramentstoren beschikt. De huidige toren zou pas negen jaar na de ‘bevrijding’ van Gent door de Spaanse troepen, in 1593 zijn gebouwd; de twee vorige op die plaats werden respectievelijk in augustus 1566 en in november 1578 door de beeldenstormers met de grond gelijk gemaakt. Niemand minder dan Hiëronymus Duquesnoy de Oude zou de beeldhouwer zijn geweest van deze derde sacramentstoren in vroeg-barokstijl. Andere kunstenaars versierden de verschillende geledingen van de toren met taferelen uit de Schrift, die aan de eucharistie gelinkt kunnen worden: de hogepriester Melchisédek die de gewijde broden aan Abraham aanbiedt, het eten van het paaslam bij de uittocht uit Egypte, de mannaoogst in de woestijn, ... Maar ook de vier Latijnse kerkvaders staan er op afgebeeld: de H.H. Cornelius (met pauselijke tiara), Augustinus (met hart), Ambrosius (met bijenkorf) en de H. Hiëronymus (met bazuin). Helemaal bovenaan prijkt de pelikaan, die volgens een toenmalige misvatting, zijn kuikens voedt met het bloed dat hij uit zijn borst pikt; dit staat symbool voor Christus, die zijn bloed vergiet voor de mensheid.

Nog een blikvanger in de kerk is het dubbele dodenmonument van chirurgijn Jan Palfijn. Net als Andreas Vesalius een eeuw vroeger, stal hij ‘s nachts lijken op het kerkhof om deze te kunnen ontleden. Aanvankelijk vervolgd wegens grafschennis verwierf hij weldra internationale vermaardheid, o.m. met zijn bekendste boek *Heelkonstige ontleding van ‘s menschen lighaam*. Ook zou hij de uitvinder/verspreider van de verlostang geweest zijn. Eenzaam stierf hij op tachtigjarige leeftijd in april 1730 in zijn huurhuis aan de Kammerstraat.

Pas vijftig jaar na zijn dood herinnerde de Gentse artsenijvereniging zich deze grote voorman en liet, om hem te eren, in 1783 een cenotaaf (dodenmonument: geen graf) in de Sint-Jacobskerk aanbrengen. Maar toen dit kunstwerk voltooid was, vond de vereniging het echter zelf zo armtierig dat zij een tweede, groter herdenkingsteken er recht tegenover liet beeldhouwen door Karel Van Poucke: het stelt vrouwe Wetenschap voor die weent om de dood van de geleerde.

Merkwaardig in de Sint-Jacobskerk is ook de kapel van de Trinitariërs, die er in september 1641 werd opgericht. De orde der Trinitariërs was reeds in 1198 door de Franse priesters Johannes de Matha en Felix van Valois gesticht met als belangrijkste doel het vrijkopen van de vele christenen, die door de moslims gevangen waren genomen en als slaven werden tewerk gesteld. Het meer dan zeven meter hoge schilderij van Jan Van Cleef uit 1681, dat in deze kapel tegenover het altaar hangt, toont deze paters aan het werk bij de slavenhandelaars in een of andere Noord-Afrikaanse haven.

Boven het noordelijk zijportaal treffen we een reeks glasramen aan, die Gustaaf Ladon in 1893 maakte en waarin hij taferelen uit het leven van de beroemdste Gentse heilige, de H. Coleta, uitbeeldde. Bovenaan zien we haar overlijden in 1447 in haar kloosterken *Cleen Bethlehem* in de Goudstraat. Op de middenste glasramen zien we een stadsmagistraat (met rode mantel), een franciscaan, een predikheer en een in het blauw gekleed personage aan de H.

Afb. 2. Abt Ghisleen Temmerman van de Sint-Pietersabdij. Zijpaneel van de triptiek van de Kruisiging, Michiel Coxcie, eind zestiende eeuw.

Coleta en haar zusters in 1442 de toelating geven om een klooster voor de clarissen in de Goudstraat te bouwen. Voor die laatste figuur stond de eind-negentiende-eeuwse pastoor van de Sint-Jacobsparochie, Felix De Veirman, model. Glazener Ladon was zijn ‘protégé’. Dit is dus een zuiver anachronisme. Onderaan zijn legendarische taferelen uit het leven van de heilige afgebeeld. Helemaal rechts onderaan geneest de H. Coleta een ziek kind door er haar mantel overheen te leggen. Nog tot in de jaren zestig van de vorige eeuw gingen vrouwen, die een moeilijke bevalling verwachtten, onder de mantel van de heilige in het klooster van de clarissen, in die tijd aan de Begijnhofdries bij de Rabotstraat.

In 1997 werd in de Sint-Jacobskerk een spectaculaire ontdekking gedaan: in de zuidelijke straalkapel (kapel aan de kooromgang) van het H. Kruis werden twee, meer dan vierhonderd jaar oude, schilderijen van Michiel Coxcie, de ‘Vlaamse Raphaël’, uit de muur gehaald. Op één van deze werken beeldde de kunstenaar de toenmalige abt van de Sint-Pietersabdij, Ghisleen Temmerman af (afb. 2). Als men bedenkt dat Michiel Coxcie de werken van Van Eyck voor Keizer Karel V en Filips II kopieerde en men houdt het portret in gedachten dat Van Eyck van kanunnik Van der Paele maakte, dan valt de treffende gelijkenis met Coxcie’s portret van Ghisleen Temmerman op. Daar achter de vrijgekomen schilderijen bovendien nog vijftiende-eeuwse muurschilderingen

Afb 3. Samson tilt de stadspoorten uit hun hengsels. Detail van een miniatuur uit het Graduale of Antifonarium van Johannes Doecken uit 1468. Archief Sint-Jacobkerk, nu overgedragen aan het Rijksarchief te Gent.

werden gevonden, werden de schilderijen niet terug in de muur geplaatst en kan men beide vandaag bewonderen in deze kapel.

Verborg en weinig gekende kunstschaten

Maar de Sint-Jacobskerk bezat nog steeds vele andere verborgen kuntschaten van uitzonderlijke waarde. Zo zijn er vooreerst drie kostbare vijftiende-eeuwse manuscripten, prachtig geïllustreerd met veelkleurige miniaturen: het renteboek van de H. Geesttafel uit 1436, het Graduale of Antifonarium van Johannes Doecken uit 1466 (afb. 3), en het oudste ledenboek uit 1484 van de Gentse rederijkerskamer Mariën Theeren. Hoewel de eerste twee vandaag respectievelijk aan het STAM en aan het Gentse Rijksarchief zijn overgedragen, kan de bezoeker miniaturen uit deze archiefboeken bewonderen op grote fotopanelen, die in de kerk uitgesteld staan.

Afb. 4. De H.Jacobus de Meerdere geborduurd op een stola uit de eerste helft van de twintigste eeuw.

Afb. 5. Beul op het schilderij dat de marteldood van de Heilige Cornelius voorstelt (Frans De Lange, 1780).

Om veiligheidsredenen worden de kunstschaten van het edelsmeedwerk slechts bij uitzonderlijke gelegenheden uit de kerkkluis gehaald. Het kleine koffervormige zilveren chrisatorium uit de zestiende eeuw is zeker een van de mooiste stukken uit deze verzameling. Bedevaarders die vandaag in de kerk hun stempel komen halen, moeten hun rechterhand leggen op de voet van het zilveren Sint-Jacobsbeeldje, waarmee Thomas Jan Van Cuyck in 1824 een ceremoniestaf tooide. Maar ook de zilveren collecteschaal in rococo-schelpvorm, die de Gentse edelsmid Carolus Dauwe in 1848 maakte en de prachtige vergulde zilveren torenmonstrans van Jan Jacobus Vermandele uit datzelfde jaar, moet u zeker eens gaan bekijken. Niet echt verborgen zijn de grote schilderijen, waarvan sommige bij nader bekijken verrassende details blijken te tonen (afb. 4).

Tenslotte zijn er nog de meer dan driehonderd textielschaten (afb. 5), waarvan de oudste tot de zeventiende eeuw teruggaan: de prachtig versierde antependia, kazuifels, koorkappen, processievaandels, mantels van heiligenbeelden, baldakijnen, uniformen van 'suissen'..., teveel om op te noemen.

Boek

Het boek *Rondleiding in de Gentse Sint-Jacobskerk* is te verkrijgen bij de auteur: marc.beyaert@gmail.com. Het telt 352 blz. en is rijkelijk geïllustreerd met 235 kleurenfoto's, onder meer van de anders moeilijk te vinden en te bekijken 'verborgen' kunstschaten. Het is een gids, maar ook een lees- en kijkboek en een referentiewerk met gedetailleerd notenapparaat. Prijs: 30 €, te storten op rekeningnummer BE14 0018 3504 4683. Wenst u dat het boek bij u aan huis wordt aangeleverd, stort dan bijkomend nog 6 Euro (dus 36 €) op bovenstaande rekening met vermelding van uw naam en adres. Ook kan je mailen of bellen naar 0496 453 302 om met de auteur af te spreken waar en wanneer je het boek wenst op te halen of persoonlijk laten afgeven.

Maak reclame voor GT!

*Ghendtsche Tydinghen is veel te weinig bekend.
Zelfs mensen die zich bijzonder interesseren aan onze
stad weten dikwijls niet dat dit tijdschrift bestaat...
En nochtans: voor wie een woordje wil meepraten over
de Gentse geschiedenis is GT een absolute must.*

*Spreek ze er over aan. Verwijs hen naar de website.
Geef hen een oud nummer te lezen
of bezorg ons hun adres en we steken meteen
een gratis proefnummer in hun bus.*

Mond aan mond reclame is de beste publiciteit!

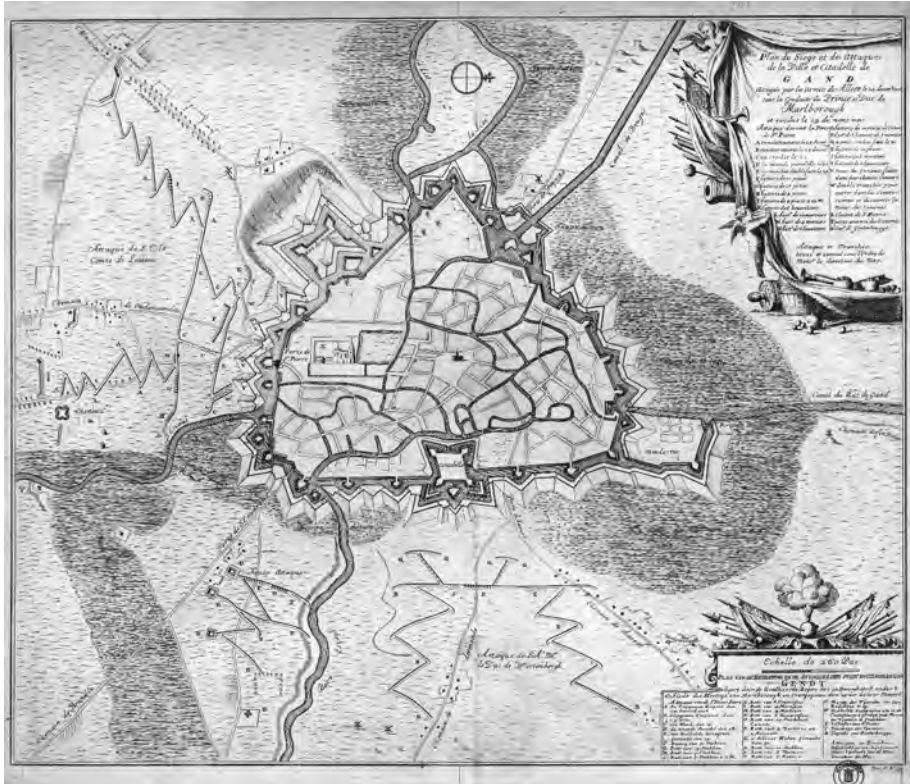
HET NIEUW KASTEEL (1545-1576) EN ZIJN OPVOLGER HET SPAANS KASTEEL (1589-1781): DWANGBURCHTEN TEGEN DE GENTENAARS

Luc Devriese

Onlangs lieten de ‘Buren van de abdij’ in de uitgavenreeks gewijd aan de rijke geschiedenis van hun Machariusbuurt een nieuw en mooi deel verschijnen, ditmaal over de massieve vesting dat bij de Gentenaars bekend bleef als het ‘Spaans Kasteel’. Die naam slaat strikt genomen niet op het ‘Nieuw Kasteel’ dat Karel V liet bouwen nadat hij de al opgeheven Sint-Baafsabdij liet afbreken, maar op het tweede bijna identieke vesting die Alexander Farnese na de gedeeltelijke vernietiging van de eerste onder het calvinistisch bewind (1577-1584) liet herbouwen in wat toen onze Spaanse Tijd was. Dat was dus geen kasteel van keizer Karel, maar wel van diens kleinzoon, zoon van Karels buitenechtelijke dochter Margaretha van Parma. Het bleef dus ‘in de familie’. De benaming Spaans Kasteel wordt gemakshalve meestal ook gebruikt voor wat Karel liet bouwen. Die was trouwens onder meer koning van Spanje, maar het is pas na zijn dood dat we volgens de gebruikelijke geschiedschrijving vanuit de Habsburgse Tijd overstapten naar de Spaanse Tijd.

In deze bijdrage wijden we onze aandacht aan één enkel aspect van dit niet onbelangrijk onderdeel van de geschiedenis van Gent en omliggende, een aspect dat onderbelicht bleef in de zeer gedegen en uitvoerige bouwgeschiedenis opgenomen in het nieuwe boek (Laleman, 2018). Het feit namelijk dat de vesting (exacter: de twee vestingen) niet in de eerste plaats geconcipeerd werd(en) voor de verdediging tegen een externe vijand, maar wel degelijk tegen een inwendige vijand: als dwangburcht tegen de Gentenaars. Hoewel die laatste visie gemeengoed is in de Gentse geschiedschrijving, mag ze niet zonder meer aangenomen worden. In de correspondentie van Karel V komt immers de nadruk gelegd op de Franse dreiging als motief voor de bouw tot uiting (Gachard, 1846; Hanson, 2017). Met vestingbouwkundige argumenten kan echter aangetoond worden dat voor Karel V het dwangburchtkarakter primeerde. Hoewel de in de Spaanse tijd vanaf 1585 heropgebouwde vesting geïntegreerd werd in de door de het opstandige bewind enkele jaren voordien aangelegde nieuwe stadsvesten, is ook in deze tweede fase het aspect ‘dwangburcht tegen de Gentenaars’ vestingbouwkundig duidelijk aantoonbaar. De

stelling wordt onderzocht zowel voor het eerste als voor het tweede kasteel. Het onderwerp wordt hier dus grotendeels militair-bouwkundig benaderd. Het garnizoen en alles wat daarbij hoort blijft in de schaduw.

Afb. 1. Gent grotendeels verdedigbaar door lage zones die onder water konden gezet worden of waar het waterpeil tot op maaiveldhoogte kon gebracht worden. Goed zichtbaar op deze militaire kaart van het beleg van Gent in 1708 (Stadsarchief Gent, AG L1 nr. 40).

Grijs: de overstroombare gebieden. Onder de hogere zone met het Kasteel. Linksboven de Blandijnberg met zware versterkingen die uit de zeventiende eeuw dateren.

Locatie vanuit dubbel oogpunt militair-strategisch verantwoord

Meestal wordt, naast de opstand als aanleiding, de locatie als argument aangegeven om het kasteel te karakteriseren als een dwangburcht (Duits: Zwinger) gericht tegen de zo dikwijls roerige Gentenaars. De bouwplek werd zorgvuldig uitgekozen en het bouwwerk werd strategisch ingeplant op enkele honderden meter van het hart van de stad. Dat was vlakbij de Rode Torenstuw, zenuwknop van de middeleeuwse Gentse stadsverdediging, voor het grootste

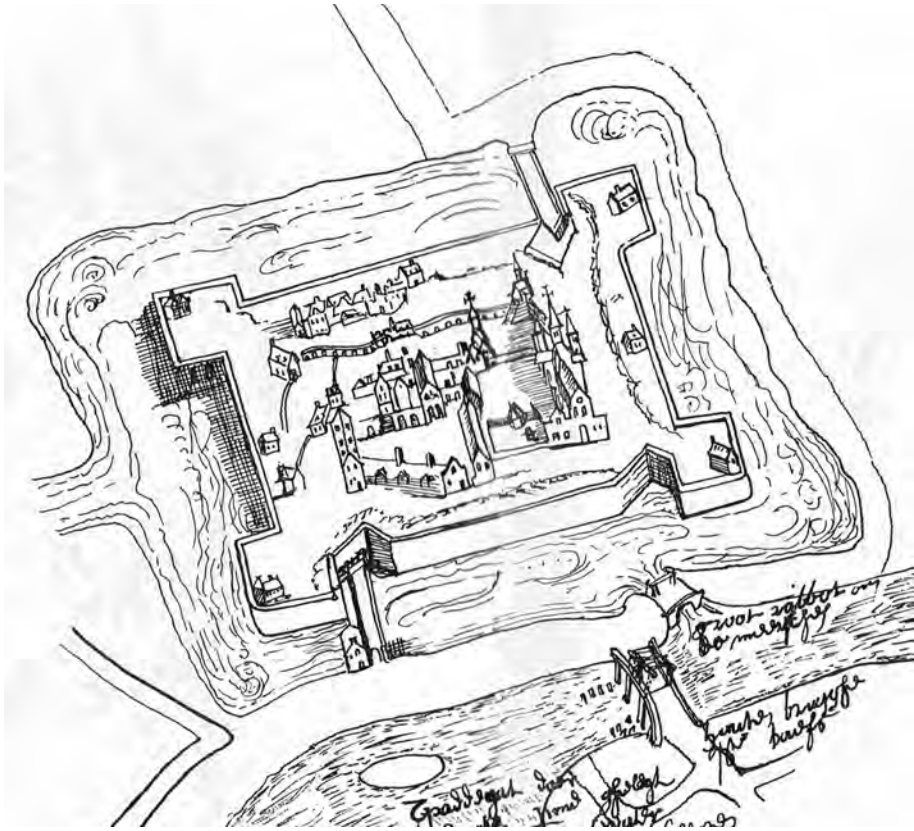
gedeelte gebaseerd op kunstmatige ('militaire') inundatie van de uitgestrekte laaggelegen meersen rond de stad (afb. 1).

De locatie vormt echter geen eenduidig argument voor de stelling 'gericht tegen de Gentenaren'. Aan het uiteinde van een dekzandrug, bij de Sint-Baafs-kouter en de 'bergen' van Sint-Amandsberg, was de inplantingsplaats immers gesitueerd in een hoger gelegen zone die niet door kunstmatige overstroming verdedigbaar was tegen externe vijanden. Vanuit het oogpunt reliëf was de keuze dus voor de stadsverdediging verantwoord. Wel kan men zich hierbij de vraag stellen waarom niet eerder gekozen werd voor een locatie in het westen van de stad, waar de Blandijnberg met de Sint-Pietersabdij en relatief hoge uitlopers naar het stadscentrum toe, zo mogelijk nog moeilijker verdedigbaar was tegen belegeraars van buiten uit. Niet toevallig werd de 'Hollandse' citadel, opvolger van het Kasteel, precies daar ingeplant. De daartussen gegraven Ketelvaart kan niet echt een hindernis geweest zijn in die tijd. De Leie-Scheldemonding tussen de Sint-Baafsabdij en het stadscentrum moet een veel moeilijker te overbruggen plek gevormd hebben voor troepen die de stad vanuit het oosten wilden innemen. Men kan zelfs stellen dat de stad juist daardoor aan de oostelijke zijde uitstekend beschermd was.

'Nieuw Kasteel' (1545-1576): geen afbraak van bebouwing in het oostelijk schootsveld

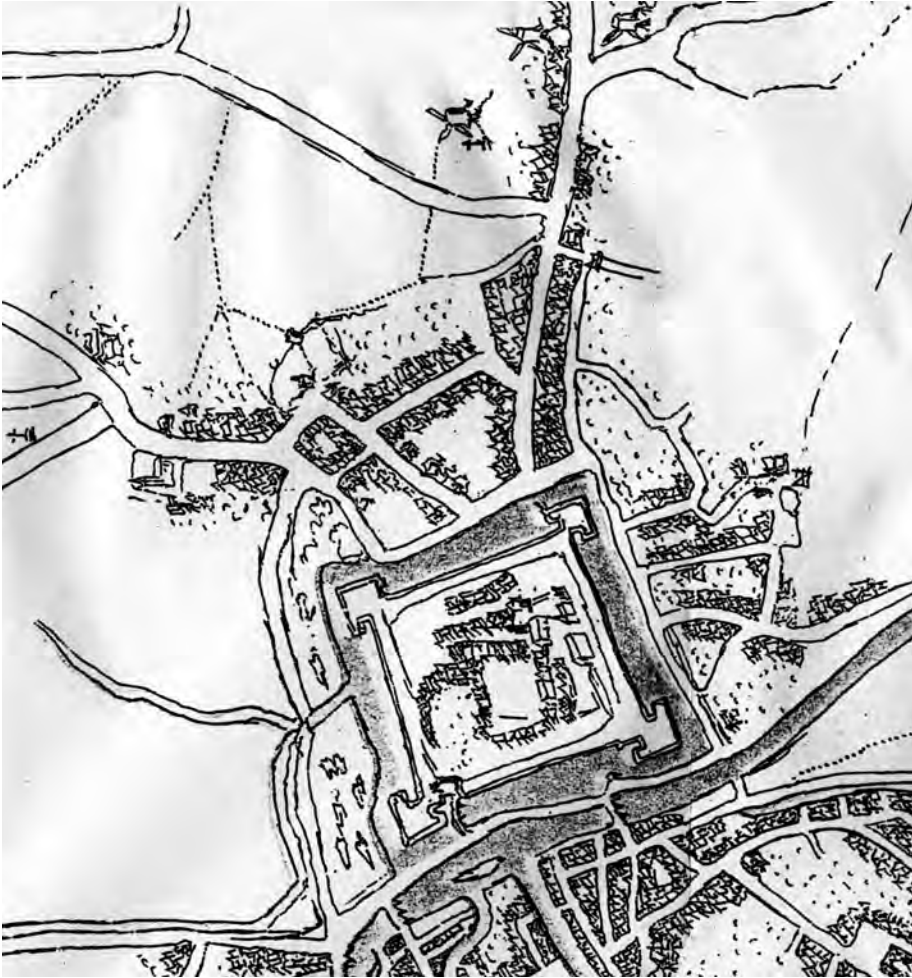
Van het Nieuw Kasteel dat slechts een kort bestaan kende, bleef één enkele grotere voorstelling bewaard: het anonieme hydrografisch plan van Gent uit ca. 1550, dat tal van bijzonderheden weergeeft (afb. 2). Dit is echter te schetsmatig om de hier opgevoerde stelling te kunnen bewijzen met vestingbouwkundige details. Illustratief voor de stelling 'gericht tegen de Gentenaars', verwoord in de titel van dit GT-artikel, is het feit dat de hoofdtoegang tot de fortificatie aan de oostzijde lag en aansloot op de weg naar Antwerpen. Dit was ook de uitvalsbasis voor het militaire garnizoen van het kasteel. Die hoofdtoegang kreeg een monumentale aankleding in de eindfase van het bouwproject, met name tussen 1548 en 1553 (Laleman, 2018).

Ter staving van de vooropgestelde hypothese van bouw als dwangburcht (in de eerste plaats) zijn echter stadsplattegronden veel belangrijker. Twee heel betrouwbare kaarten, de eerste van Jacob Roelofs van Deventer (1559), de tweede in 1576 uitgegeven door Georg Braun en Frans Hogenberg, werden gemaakt tussen de eerste bouw en de hieronder te beschrijven gedeeltelijke vernieling en heropbouw. Ze tonen aan dat een groot deel van het Sint-Baafs-

Afb. 2. De enige bekende afbeelding van het Nieuw Kasteel, het eerste kasteel dat in opdracht van Karel V himself gebouwd was. Hier een nagetekende versie naar het hydrografisch plan van Gent (ca. 1560). Uit Fris, 1922.

dorp, met name de bebouwing aan de veldzijde (kant naar het huidige Sint-Amandsberg toe) van de vesting, quasi onaangeroerd bleef bestaan, nog ruim dertig jaar nadat het Kasteel voltooid was (afb. 3 en 4). En dat in een bijzonder roerige tijd. Het is volkomen normaal dat deze bebouwing niet afgebroken werd tijdens de bouwcampagne omdat de woonsten waaruit de bewoners verdreven waren, gebruikt werden door de vestingbouwers, maar het is niet normaal dat ze achteraf onaangeroerd bleven. Vanuit een dergelijke vesting moest men immers vrij zicht hebben op mogelijke aanvallers die, normaal gezien, van buitenaf de stad zouden belegeren. Een drastische afbraak en bouwverbod in wat militairen het schootsveld noemen, zou er pas komen op bevel van het calvinistische (Gentse!) bewind (zie hieronder).

Afb. 3. Detail uit het stadsplan van Jacob Roelofs van Deventer (ca. 1560). De bebouwing van het Sint-Baafsdorp rond het Nieuwhof (boven) en op de Visserij (rechts). De Dendermondsesteenweg, de Catterstraat en het Sint-Annaspitaal zijn herkenbaar.

Nieuw Kasteel belegerd en ingenomen (1576)

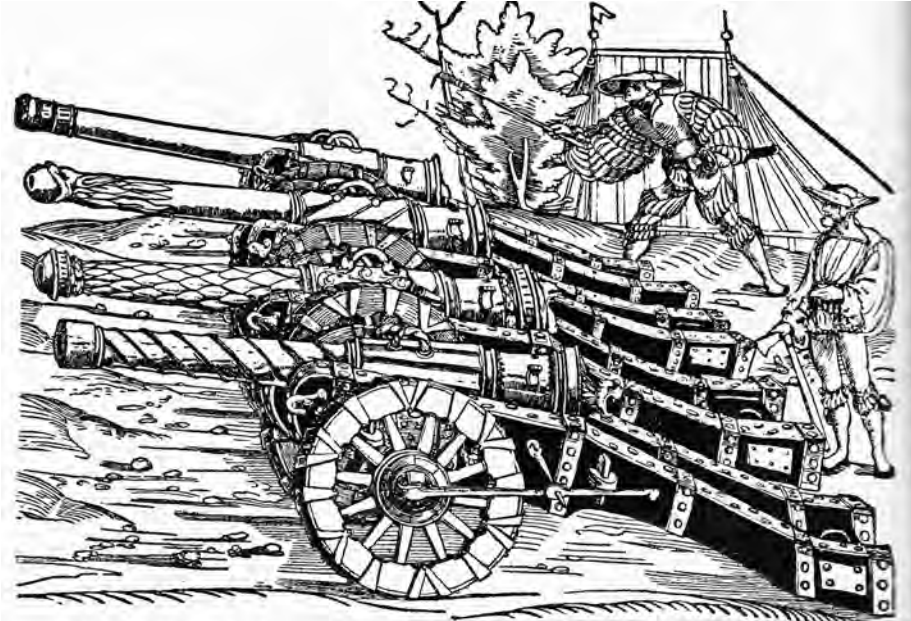
In het najaar van 1576 werd de citadel belegerd door de opstandige Gentenaars. Hun stad was hierbij de uitvalsbasis en de aanval werd uitgevoerd aan de stadszijde van het kasteel, uiteraard. De belegeraars sloten de bevoorrading af en namen vooral de zone bij het noordwestelijke bastion, het Sint-Jacobsbolwerk dicht bij de Steendam, onder vuur. De daar tegenoverliggende Sint-Jorispoort en het er naast gelegen Papenhuis werden samen met de straten en

Afb. 4. Detail uit de stadsplattegrond in 1575 (Braun en Hogenberg). De tot aan de vestgracht intact gebleven bebouwing van het vroegere abdijdorp is zo mogelijk nog duidelijker dan op afb. 3 herkenbaar.

andere aangrenzende woningen gebarricadeerd met aarde en balken. De nog dichterbij het kasteel gelegen Rode Toren op de gelijknamige brug was op bevel van Karel afgebroken. De dichtbijgelegen Sint-Jorispoort had datzelfde lot moeten ondergaan, maar de Gentenaars hadden daarmee geen haast gemaakt. Een dijk die het water in de kasteelgracht hield, werd doorgestoken, mijnschachten werden gegraven, vloten en valbruggen gemaakt. Dat alles in voorbereiding van een bestorming. De opstandelingen, geholpen door leger-troepen (of benden) uit andere plaatsen, en vooral door de kanonnen (afb. 5) gestuurd door de kapitaalkrachtige prins van Oranje, slaagden er in een bres in de kasteelmuur te schieten en te verbreden.

Alles werd op alles gezet. In de eindfase waren alle valide Gentenaars tussen 18 en 60 jaar gemobiliseerd en ingezet in diverse taken aan de stadsvesten. In november 1576 stuurden de Spanjaarden onderhandelaars en ze bekwamen een 'eervolle' overgave en aftocht. Dit alles speelde zich af in een cruciale fase

Afb. 5. Zeventiende-eeuwse kanonnen met kannoniers in pronkkostuum (overgenomen uit de uitgave van N. Heins, Gent 1905, van de vertaling door H. Van Duyse van het dagboek van Marcus van Vaernewyck ‘Van die beroerlijcke tijden ...’).

De kanonnen lijken op het geschut op de bastions in de weergave door Hondius – Sanderus (zie afb. 7A.).

van de opstand in de Nederlanden, met de Pacificatie van Gent, de Spaanse Furie te Antwerpen, en onenigheid ook tussen verschillende opstandige facties. De belegering had precies twee maanden geduurd en zou 1500 slachtoffers geëist hebben. Het garnizoen geleid door de vrouw en de secondant van de commandant die geïsoleerd geraakt was van zijn vesting, bleek bij de overgave amper 150 soldaten te tellen, zieken en gewonden inbegrepen. Van Lokeren (1848), Fris (1922) en Van Doorne (1975) beschrijven deze dramatische episode. Laleman (2018) geeft aan dat een gelukte belegering van een dergelijk bastion iets uitzonderlijks was. Het is tekenend voor de politieke betekenis van het Kasteel dat precies de Gentenaars hoofdactoren waren in de eerste belegering die de vesting te verduren kreeg. Het zou nog tot 1708 duren vooraleer er een tweede en laatste aanval kwam, vakkundig uitgevoerd onder de leiding van Marlborough.

Half vernietigd en ingeschakeld in de stadsverdediging (1577- 1584)

Nadat het calvinistische bewind na de overgave van het Kasteel de macht volledig in handen kreeg, moest de moloch van keizer Karel, symbool van het verdrukkende centrale bestuur, vanzelfsprekend verdwijnen. De twee naar het huidige Sint-Amandsberg in het oosten gerichte bastions en de tussenliggende vestingmuur (in vestingbouwtermen: gordijn of courtine) bleven echter bestaan omdat ze door de opstandelingen ingeschakeld werden in de door hen gebouwde nieuwe gebastioneerde stadsvesten (1577-1584). Tijdens de zeven jaren dat het calvinistische bewind standhield, deed de stad een bijna bovenmenselijke fysieke en financiële inspanning om de vesten omheen de hele stad tot stand te brengen. Dit reuzenwerk gaf de versterkte stad de typische (bijna) driehoekige vorm die we kennen van tal van stadsgezichten, meestal gebaseerd op de bekende gravure in 1637 gemaakt door Hondius in opdracht van Sanderus. Deze vorm blijft herkenbaar tot op vandaag: de geslechte 17de-eeuwse vesten vormen grotendeels het tracé van de stadsring A430 - R40.

Het nieuwe versterkte stadsgebied was merkelijk kleiner dan dat binnen de 14de-eeuwse vesten, maar beter verdedigbaar. We herinneren eraan dat die oude stadsvesten in het oosten strekten tot aan de Engelbert van Arenbergstraat en naar het zuiden toe tot achter de Nijverheidsstraat, de latere gemeentegrens, herkenbaar in de postcodes 9000 en 9040 (Devriese, 2012). Men mag aannemen dat de locatie van het bestaande kasteel met zijn zware vestmuren en bastions daar binnenin, een rol speelde in de beslissing over te gaan tot die inkrimping, speciaal aan de oostelijke zijde van de stad. Het in 1576 vermoedelijk zwaargehavende bastion gericht naar de Steendam werd verder afgebroken samen met het tweede naar de stad gerichte bolwerk bij de huidige Slachthuisstraat. Of de afbraak van de vestmuren en bastions helemaal tot op de basis ging, is niet duidelijk, eerder onwaarschijnlijk. Bij onderzoek in de Slachthuisstraat dicht bij het Visserijkanaal in 1999 kon de aanlegdiepte van de stenen vestingmuur niet bereikt worden.

Die afbraak bracht heel wat volk op de been. In zijn scriptie begint Geert Van Doorne (1975) de beschrijving van de ontmanteling ongeveer als volgt. Na (een) korte plechtigheid gingen meer dan duizend burgers, mannen, vrouwen en kinderen, aan de slag. 's Morgens trokken ze naar het kasteel met vliegende vendels, bij het spelen van trommel en schalmei. Per dag losten vijf vendels elkaar af. (Een dag later) werd bij voorgebod afgekondigd dat al de aanwezigen die niet hielpen in de afbraak van het kasteel dadelijk moesten ver-

Afb. 6. De pas nieuw aangelegde gebastioneerde oostelijke stadsvesten in 1581-1582, met daarin geïncorporeerd de twee oostelijke bastions van het Nieuw Kasteel waarvan de rest toen al afgebroken was (omcirkeld, detail uit het gezicht op Gent opgenomen in Guicciardini, L., *Descrittione di tutti i Paesi Bassi*). De bebouwing buiten het kasteel is helemaal verdwenen met uitzondering van enkele schamele resten van het Sint-Baafs dorp ter hoogte van de huidige Visserij, niet buiten maar binnen de vesten liggend (rechts van cirkel).

De twee ex-kasteelbastions zijn duidelijk herkenbaar. Heel wat abdijbebouwing bleef behouden. Links: de toenmalige Dampoort, in die tijd Geuzenpoort genoemd, op de 'Nieuwen Dam' (de afstand tot de abdij is sterk overdreven weergegeven).

trekken, want het bleek dat daar meer gedronken dan gewerkt werd. Daags nadien werd bevolen dat alle burgers om beurten moesten gaan helpen om het kasteel af te breken, voorzien van behoorlijke werktuigen. Wie om dwingende redenen verhinderd was te werken, kon zich laten vervangen voor 7 stuivers per dag, bijna het dagloon van een diender in het bouwvak.

Van de verdwenen Sint-Baafsabdij bleven ook na de afbraak van het Nieuw Kasteel nog steeds gebouwen of onderdelen overeind. Het uitzicht van deze

nieuwe toestand met het toen net nog herkenbare bewaard gebleven oostelijk gedeelte van het Nieuw Kasteel zien we geïllustreerd op slechts één enkel gezicht op Gent uit de jaren 1581-1582 (afb. 6). De tot ons gekomen weergave is gebrekkig, maar het is een uniek document: het panoramisch gezicht geeft een goed idee van het uitzicht van de stad in de korte tussenfase tussen de twee ‘kastelen’ in. In het kader van dit artikel is vooral de weergave van het (ex) Sint-Baafsdorp belangrijk: het was toen nagenoeg geheel verdwenen. De stadsverdediging vereiste een schootsveld: een ruimte buiten de vesten die tot bijna 600m ver een kale vlakte moest vormen, zonder enige visuele belemmering. De oostzijde van de vesting werd pas toen daadwerkelijk geïntegreerd in een nieuwe stadsverdediging. Bedenk dat de Gentenaars hierbij duchtig sneden in eigen vlees. In tegenstelling tot de raadgevers en ingeniarissen van Karel V, achtten de stedelijke bewindvoerders dat toen klaarblijkelijk nodig! Nadat voor de bouw van het eerste kasteel ongeveer één derde van de 300 huizen die het Sint-Baafsdorp omstreeks 1540 telde, vernietigd werd, werd de rest door de Gentenaars zelf van de aardbodem geveegd (Devriese, 2007),

Heropbouw als ‘Spaans Kasteel’ (vooral in de jaren 1589-1593)

In deze bijdrage concentreren we ons op een deelaspect van het half vernietigde Nieuw Kasteel van Karel V heropgebouwd als Spaans Kasteel: de bastions met de kazematten, twee aan de veldzijde (naar Oostakker, nu Sint-Amandsberg gericht), die waren blijven staan, en de twee naar de stad gerichte, die heropgebouwd werden. Dit niet zozeer omwille van het feit dat de herinnering daaraan in de buurt bewaard blijft in de straatnamen Bastionstraat en Kazemattenstraat, dan wel omdat de bastions en kazematten van het Spaans Kasteel bij nauwkeurig toekijken overtuigend blijken te illustreren waarvoor dat Spaans Kasteel, net als zijn voorganger, in de eerste plaats diende. Het zijn relevante details die tot op heden geen aandacht kregen.

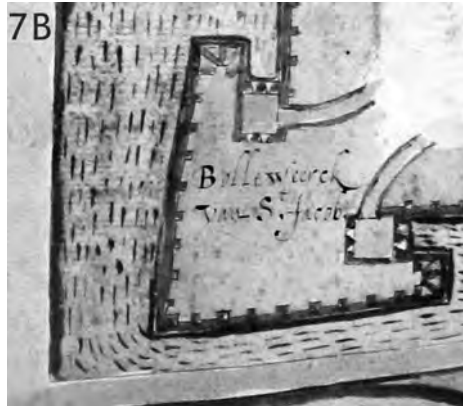
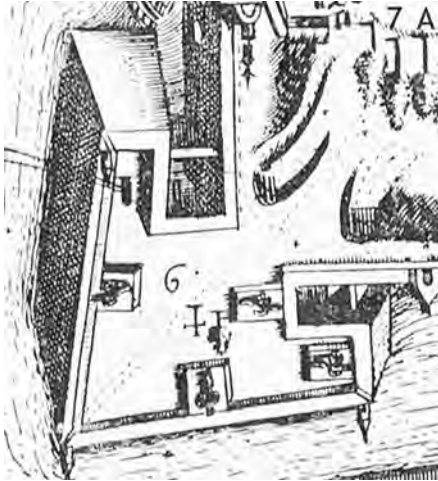
De vorm en de uitrusting van de kazematten leveren het meest overtuigende bewijsmateriaal. Een kazemat is een tegen vijandelijk vuur gedekte en van schietgaten voorziene ruimte voor de opstelling van een vuurwapen, aanvankelijk deel uitmakend van een vesting, zo lezen we in de woordenboeken. De benaming is afgeleid – niet van het Italiaanse of Spaanse ‘casa’ (huis) zoals weleens beweerd wordt – maar van het Griekse woord voor kloof of spleet, in het modern Grieks ‘chasma’. Kazematten werden meestal grotendeels uit houten balken en vooral veel aarde gebouwd, bv. op regelmatige afstanden van mekaar aan de ene zijde van een rivier of kanaal om een verdedigingslijn op te bouwen. Dat was onder meer het geval langs de Sassevaart. Enkele van

die kazematten, zoals Langerbrugge en Rodenhuize, bleven bekend als plaatsnaam. Kazematten konden ook ingebouwd worden in stadsvesten, meer bepaald in de daar bij behorende bastions: uitspringende verdedigingswerken van aarde en steen. Je herkent er het woord *bâtir* (*bastir*) in. In de Vlaamse teksten uit die tijd gebruikt men systematisch de term ‘bolwerk’, zoals ook op de in dit artikel gereproduceerde kaartdetails (afb. 7a, b, c en d).

Een plan van de zestiende-eeuwse stadsvesten door landmeter Jan de Buck uit 1590, bewaard in het Gentse stadsarchief (reeks 98 nr. 17), toont ons het ‘interieur’ van de heropgebouwde bolwerken. Ze waren wellicht pas voltooid: de eerste steen van het nieuwe Sint-Jacobsbolwerk was in mei 1589 gelegd. Op de hierbij gereproduceerde details van bastiondoorsneden zie je zeer goed hoe twee gedeeltelijk overdekte toegangswegen vanuit de door zware en hoge vesten beschutte lagergelegen binnenplaats van de vesting naar de twee schietkelders leidden (zie afb. 7b en d). Daarlangs kwam de garnizoenssoldaat in voor vijandelijk vuur gedekte ruimten. Dat ‘gedekt’ zijn is letterlijk te nemen. Bovenop de gewelven van de schietkelders was namelijk een massale hoeveelheid aarde aangebracht. Die reikte tot ver buiten de eigenlijke kazematten en was min of meer bolvormig.

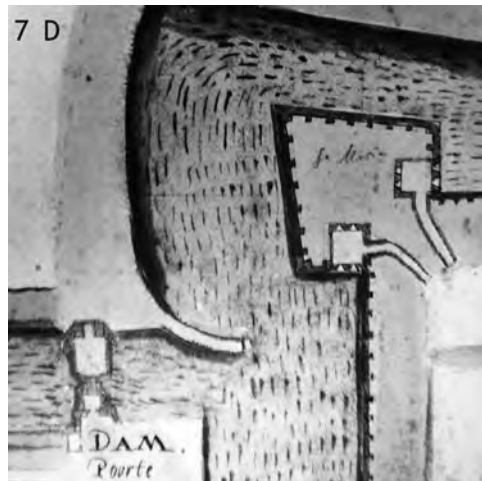
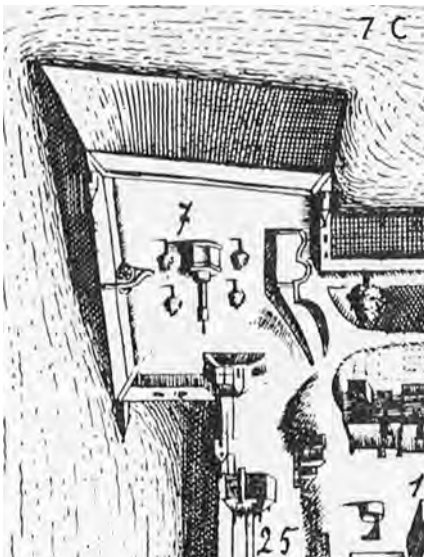
Bij de doorsneden van zien we een kazemat of schietkelder ingewerkt in elk van de twee flanken van het bastion. Je kon van daaruit vuren zonder zelf trefbaar te zijn. Vanuit de ene kazemat kon de ene zijde van de vesting onder vuur gehouden worden, vanuit de tweede kazemat in de andere flankoksel kon hetzelfde met de andere zijde. Mocht de vuurkracht niet ver genoeg reiken, dan bood een bijna identieke structuur in de bastions aan de andere hoeken bescherming. Het waren met andere woorden dubbel gekazemateerde bastions, want elk van de bastions op de vier hoeken bevatte twee schietkelders. Bij archeologisch onderzoek in de Slachthuisstraat werd de basis van een dergelijke schietkelder blootgelegd (Laleman, 2008).

De aarden vesten en de bastion massa’s werden samengehouden en beschermd door zware van steunberen voorziene muren. De steunberen vallen op in de doorsneden. Ze zitten niet aan de buitenzijde zoals bij onze kerken, maar aan de binnenzijde van de lichtjes naar binnen hellende vestmuren. Logisch, want aan de buitenzijde zouden ze beschutting bieden aan belegeraars en het beklimmen van de muren vergemakkelijken. Dit aspect werd bevestigd door archeologische observaties (Laleman, 1996, 2000, 2008). Binnen de versterking vormde de massieve aarden wand rondom het binnenplein met de garnizoensgebouwen het belangrijkste element van bescherming tegen zwaar

Afb. 7 A. Het noordwestelijke bastion bij de Sint-Jorispoort (Sint-Jacobsbastion) van het Spaans kasteel ca. 1637 (Hondius) met vier kanonnen ter verdediging, niet van de stad maar tegen de stad. B. Doorsnede van datzelfde bastion met kazematten in de flanken op de kaart van Jan de Buck (1590). C. Het noordoostelijke bastion niet ver van de huidige Dampoort bij de zwaaiikom (Sinte-Mariëbastion) met schandpaal en één kanon. D. Doorsnede (1590).

Dit naar de landzijde gerichte bastion is minder uitgewerkt en minder goed verdedigbaar. Deze 'details' verraden meteen de bedoeling van de versterking: niet tegen een 'uitwendige' vijand, maar tegen een 'inwendige', tegen de Gentenaars!
(De doorsneden uit Stadsarchief Gent, reeks 98 nr. 17, details).

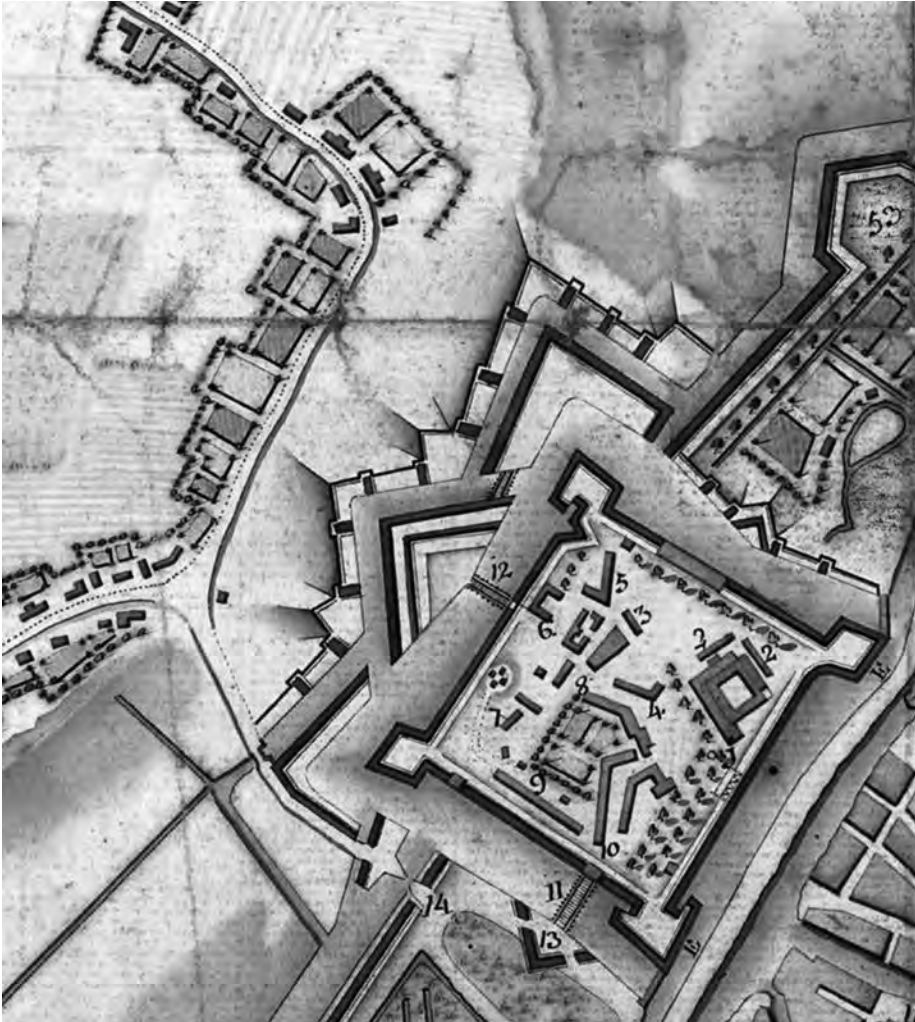
geschut. Die verhinderde bresvorming. Het geheel was bovendien nog omringd door een brede vestgracht. De bolwerken vormden ook uitstekende uitkijkposten en ze boden plaats aan kanonnen die op toestormende belegeraars buiten de vestgrachten konden gericht worden. Soms waren er nog andere structuren op aangebracht, zoals een schandpaal of een takel, bijvoorbeeld (zie afb. 7A en C).

Bastionvormen verraden de functie van dwangburcht

De hierboven aangehaalde details met interieurs van de schietkelders op het in 1590 gemaakte plan, geven ons ook een excellent beeld van de verschillen tussen de gekazemateerde bastions. Er bestonden immers meerdere types. Het Sint-Jacobsbastion was van het zogenaamde ‘nieuw-Italiaanse type’. Het was het grootste en het sterkst uitgewerkte. Niet toevallig! Dit bastion was immers het gemakkelijkst bereikbaar vanuit het stadscentrum. De herinnering aan de succesvolle belegering in 1576, precies ter hoogte van dit bastion, zal wel bijgedragen hebben tot de keuze van dit type. Op afb. 7A zien we dat dit bastion verdedigd werd door zo maar eventjes vier kanonnen, tegen één op het naar de veldzijde (het huidige Sint-Amandsberg) gerichte bolwerk (afb. 7C). Tussen haakjes: de meeste afbeeldingen van het kasteel zijn panoramische gezichten die een door het perspectief vervormd beeld geven. Zo lijken de bastions daarop allen even groot, wat ze in werkelijkheid niet waren. De nieuwere beter verdedigde bastions werden later gebouwd en vertegenwoordigen een verdere evolutie van de vestingbouwkunde, zoals beklemtoond door Laleman (2018). De oudere bastions waren eenvoudiger. Hun schietkelders waren kwetsbaarder voor zwaar vijandelijk vuur. Maar het is veelzeggend dat de bastions aan de veldzijde niet gemoderniseerd werden naar de nieuwe inzichten. Dat vonden opdrachtgevers en ingenieurs blijkbaar niet nodig.

Dit beeld wordt bevestigd door de weergave van de bovenzijde van de bastions op de afbeelding een halve eeuw later (!) gemaakt door Hondius. De verschillen in bastionconstructie en bewapening, duidelijk zichtbaar op de afb. 7A, B, C en D, bewijzen het primaire karakter van dwangburcht: niet voor de verdediging van de stad, maar tot het bedwingen ervan. Wel is het juist dat het Spaans Kasteel veel duidelijker dan zijn keizerlijke voorganger ingeschakeld was in de verdediging van stad en land. Het landsbestuur zat er echter maar voor weinig tussen. De opstandige Gentenaars hadden daar in 1577-1585 immers al een stevige aanzet toe gegeven met de opname van de oostelijke bastions in de stadsverdediging. Fris (1922) ging te kort door de bocht toen hij schreef: ‘La forteresse avait désormais perdu son caractère de *Zwinger*...

Englobée dans la circonvallation urbaine (stadsvesten) à bastions, elle n'est plus guerre une menace contre les Gantois, elle sert plutôt à les défendre (...).
De nieuwe constructie bleef net als haar voorganger de karakteristieken van dwangburcht behouden.

Afb. 8. De vestingstructuren aan veldzijde maximaal ontwikkeld, ditmaal gericht tegen een externe vijand (detail van de kaart van Malfeson, 1756). Het grote driehoekige ravelijneiland in de gedeeltelijk ontdubbelde oostelijke vestgracht beschermt de oostelijke toegangspoort tegen rechtstreeks kanonvuur van op de veldzijde. Om dezelfde reden is ook de toegangsweg over land en over water haakvormig aangelegd: bemerk de twee brugjes. Kleinere ravelijnen ook aan de noord- en zuidzijde. De typisch Vlaamse lintbebouwing is aan de Dendermondse steenweg (rechts) onderbroken aan de zijde naar het kasteel gericht. Daar, in het schootsveld van het kasteel, gold nog steeds een (afgezwakt) militair bouwverbod.

Latere geschiedenis (1593-1781) met uitbouw aan landzijde

Nog een bijkomende illustratie van het aspect ‘niet voor, maar tegen de stad’ vormt het feit dat de verdediging aan de landzijde naar Sint-Amansberg toe pas later uitgebreid werd met een ravelijn (hoekig eilandje) omgeven door extra waterpartijen van de gedeeltelijk ontdubbelde vestgracht (afb. 8). De aarden berm en op dat ravelijn en op de dammen in de ontdubbelde gracht beschermden de veldzijde van het kasteel en vooral de toegangspoort tegen rechtstreeks kanonvuur. Deze extra verdedigingselementen vormen een minder sterk argument omdat ze verdere ontwikkelingen van de vestingbouwkunde vertegenwoordigen. Dat de versterking van deze zijde van het kasteel pas laattijdig uitgewerkt werd, vooral in 1605 (tegen de Noordelijke Provinciën) en in 1667 (tegen een Franse invasie), is echter geen toeval.

De naar de stad toe gekeerde zijde, die ook min of meer afgeschermd was door de Leie- Scheldemonding, liet men toen grotendeels ongemoeid. Het kasteel was fysiek geen pure dwangburcht meer zoals ten tijde van Karel V,

Afb. 9. Op de gedenkplaat aangebracht in de enige overgebleven zichtbare rest van het Spaans Kasteel bij de tot ‘De Pauw Aftakking’ omgevormde noordelijke vestgracht van de dwangburcht, lezen we: ‘1545 St. Jacobsbastion. Spanjaards kasteel’, met de Franse tekst eronder. Het jaartal zou eigenlijk moeten zijn: 1590 (bastion voltooid) of 1593 (Spaans Kasteel voltooid). Foto genomen kort na het oprissen en herkappen van de steen door Walter De Buck en zijn maats. Anno 2018 is de tekst opnieuw onleesbaar.

het was volledig ingeschakeld in de stadsverdediging, onderdeel geworden van de landsverdediging. Gent vormde trouwens al lang geen bedreiging meer voor het centrale bestuur. Daar had niet alleen de keizerlijke straf (sententie) en de daarbij behorende hervormingen van het stadsbestuur voor gezorgd. Deze laatste waren, zoals bekend, voorgeschreven door de zogenaamde Carolijnse concessie (de ‘toegeving van Karel’): het geheel van bestuurlijke hervormingen opgelegd door keizer Karel (Carolus). De daarin al aangekondigde en later geleidelijk aan verder uitgewerkte centralisering van het landsbestuur maakte een zelfstandig optreden van de stad vrijwel onmogelijk. Niet minder reëel en ingrijpend waren daarnaast ook de veranderingen in de alsmaar meer ‘professioneel’ (en duurder) wordende manieren van oorlogsvoering in het algemeen (Hanson, 2018). Dat konden afzonderlijke steden niet meer aan.

In de twee eeuwen dat het eerst Spaans -, en daarna feitelijk Oostenrijks geworden kasteel zijn militaire functie behield, werd het amper in gevechtssituaties ingeschakeld. De versterkingen omheen de hele stad waren in die oorlogsjaren veel belangrijker. Ze beschermden haar inwoners namelijk tegen brandschattende, geregelde en ongeregelde soldatenbenden en ook tegen ‘contributie’ eisende vijandelijke administraties. Dit in tegenstelling tot het platteland, dat daaronder onnoemelijk leed.

Een niet helemaal juiste herinnering

Aan de militaire functie van het Kasteel kwam officieel een einde nadat keizer Jozef II in 1781 een besluit daartoe getekend had. We ronden dit verhaal af met een woordje over een nog zichtbare rest van de dwangburcht. Een van de zijden van het Sint-Jacobsbolwerk is nog steeds herkenbaar vanop de Hagelandkaai in de tegenoverstaande kaaimuur (Schoolkaai) van de De Pauwvaart. Hij is daar opgebouwd uit zware, regelmatig gehouwen kalksteenblokken, het ‘parement’ van het bastion. Een in die muur aangebrachte gedenksteen draagt het jaartal 1545 en de aanduidingen S.-Jacobsbastion en Spanjaardskasteel (afb. 9). Het jaartal is onjuist. We zagen hoger al dat de intacte bastionmuur onmogelijk uit Karels tijd kan dateren. Het moet eigenlijk 1590 (voltooiing van het bastion) zijn, of 1593 (einde van de werken).

Muggenzifterij? Misschien wel, maar toch: dit stukje muur zou ons vooral aan de Gentse opstand tegen het Spaanse bewind moeten herinneren, veel meer dan aan keizer Karel. Al zit die daar uiteraard ook voor heel veel tussen. Hij, en niemand anders, had nog geen halve eeuw eerder de voorganger van dit

monster doen bouwen, niet zozeer ter verdediging van stad en land tegen externe vijanden, maar tegen de Gentenaars. Doen bouwen op hun kosten, nota bene, en die waren enorm, veel groter dan het financiële deel van de straf die ze opgelegd kregen in de Carolijnse Concessie, als betaling voor de keizerlijke ‘toegeving’ om te mogen blijven bestaan als stad. Dit ‘detail’ werd vergeten-verzwegen in de vaderlands-getinte geschiedschrijving!

Met dank aan Marc Hanson

Referenties

- Coene, A., De Raedt, M. (2011). *Kaarten van Gent – Plannen voor Gent 1534-2011*, Gent-Kortrijk, p. 34-39.
- Devriese, L. (2007). Heilig-Kerstparochie en Sint-Baafsdorp. In: *Jaarboek Oost-Oudburg*, 44, p. 201-216.
- Devriese, L. (2012). De Rietgracht, grens van het Gentse Vrije. Sint-Amandsberg als voorbeeld. In: *Jaarboek Oost-Oudburg*, 49, p. 149-188.
- Devriese, L. (2013). Lucas Munichstraat. Een abt slaagt er in zijn eigen abdij te laten opheffen. In: *Jaarboek Oost-Oudburg*, 50, p. 233-241.
- Fris, V. (1922). La citadelle de Charles Quint et le Château des Espagnols à Gand. In: *Annales de l'Académie royale d'Archéologie de Belgique*. Uittreksel pp. 64.
- Gachard, L.P. (1846). *Relation des troubles de Gand sous Charles-Quint*, Brussel.
- Hanson, M. (2017). Karel V en de opvolging van het Nieuw Kasteel te Gent (1540-1545). In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 46 nr. 2, p. 93-100. Met in de noten verwijzingen naar andere, vooral Spaanse archiefbronnen.
- Hanson, M. (2018). Evolutie van de militaire techniek in de jaren 1400-1500: politieke, financiële en maatschappelijke gevolgen. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 47 nr. 1.
- Laleman, M.C. (1996). Woord, beeld en materie. Het Sint-Baafsdorp in Gent. In: *Qui valet ingenio. Liber amicorum Johan Decavele*, p. 289-319.
- Laleman, M.C. (2000). Le castrum novum de Gand (Belgique). In: *Le château et la ville*, Lille, p. 335-353.
- Laleman, M.C. (2008). Slachthuisstraat. In: Archeologie. *Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2, p. 157-160.
- Laleman, M.C. (2018). Het Spaanse Kasteel van Gent. In: Audooren, F., De Zutter, C. (Ed.): *De Buren van de Abdij*.
- Van Doorne, G. (1975). *De Gentse stadsversterkingen tijdens het calvinistische bewind*, licentiaatsverhandeling Ugent, 2 delen.
- Van Lokeren, A. (1848). Château des Espagnols à Gand. In: *Messenger des Sciences historiques*, p. 3-51.

Naschrift

Het boek 'Het Spaans Kasteel Gent. Van dwangburcht tot woonwijk', vierde in de reeks gerealiseerd door de bewonersgroep van de wijk, is verkrijgbaar in de Herberg Macharius tijdens activiteiten georganiseerd door 'De Buren' op zondagnamiddagen.

Zie website <http://www.burenvandeabdij.be/>.

HOF VAN RAVESCHOOT

Tristan Pierre Maes

Enkele jaren geleden kwam ik in het bezit van een prentbriefkaart (afb. 1) van ca. 1900 die als reclame diende voor de wijnhandel van mijn betovergrootvader Joseph Maes. Daarop is een foto van de voorgevel van een oud, alleenstaand huis te zien. Rondom staan bomen en struiken, een kar en wijnvaten. Twee beelden en twee zitbanken flankeren de voordeur. Twee keurige heren zitten op de bankjes. Links in de achtergrond is de toren van de Sint-Pieterskerk herkenbaar. De foto intrigeerde mij: waar precies zou dit huis gestaan hebben, of bestond het misschien nog? De positie ten opzichte van de Sint-Pieterskerk was moeilijk te bepalen. Het was pas wanneer ik op de website Beeldbank Gent toevallig een foto vond van dezelfde gevel dat ik ontdekte dat het hier ging om het Hof van Raveschoot. Ik ontdekte ook meteen dat het huis helaas verdwenen is, afgebroken in 1907 voor de aanleg van de Tentoonstellingslaan en omliggende straten.

De geschiedenis van het Hof of de Heerlijkheid van Raveschoot gaat terug tot in de 14de eeuw. Volgens Antonius Sanderus in zijn *Flandria Illustrata* (1641) was het in de feodale tijd een leen dat afhankelijk was van het leenhof van Dendermonde. Het domein bevond zich in het zuidelijke deel van de Muinkmeersen, 't Zand genoemd: het strekte zich uit tussen de Sint-Lievenspoortstraat, de Oude Schelde en de stadsomwalling tussen de Sint-Lievenspoort en Ter Platen. Het leen zou voor het eerst toebehoord hebben aan de familie Vander Hoyen en in 1345 verkocht zijn aan een zekere Simon Van Ravescot, waaraan het zijn naam ontleende. Latere bezitters van het domein waren o.a. de families de Grutere, Borluut, Triest (16-17de eeuw) en d'Hane Steenhuyse (begin 19de eeuw).

Het huis of kasteeltje dat op de prentbriefkaart te zien is dateert van de 16de-17de eeuw. Antonius Sanderus schrijft er verder over in *Flandria Illustrata* (vertaling in het Nederlands uitgegeven in 1735 als *Verheerlykt Vlaandre*): 'De Heerlykheid van Raveschot [...] bestaat in een huis, 't welk, voornamelyk des zomers, een zeer fraai uitzicht heeft over eenige tuinen, boomgaarden, beemden, en weiden, die daar onder behooren, en met ene gracht, en eenen

VINS-SPIRITUEUX
JOS-MAES, GAND
Edit. Gosseye-Petit, Gand

Afb. 1 Het Hof Van Raveschoot ca. 1900 (coll. Maes)

arm der Schelde, welke daaromtrent voorby loopt, omvangen.’(1) Op het *Grand Plan de Gand* van Sanderus en Henricus Hondius uit 1641 zijn de gebouwen, de gracht, het omliggend terrein, de loop van de Oude Schelde en de ingang in de Sint-Lievenspoortstraat mooi weergegeven (afb. 2). Het hof was een van de weinige gebouwen in de moerassige Muinkmeersen en dat zou zo blijven tot begin 19de eeuw.

Afb. 2 Detail van de kaart van Sanderus en Hondius uit 1641. Centraal in het beeld het Hof van Raveschoot (pijl). Achter het domein loopt de Oude Schelde. De ingang was bereikbaar via de Sint-Lievenspoortstraat (de gebogen straat onderaan het beeld, met rechts het Clarissenklooster). Helemaal bovenaan de Muinschelde.

Bij bovengenoemd plan horen ook een tiental vignetten gegraveerd door Hondius, die kasteeltjes aan de rand van Gent voorstellen. Een ervan is een mooie afbeelding van het Hof van Raveschoot (afb. 3). De voorgevel, zoals we die zien op de prentbriefkaart, is goed herkenbaar, met links de Sint-

Pieterskerk aan de andere kant van de Muinkschelde – een idyllisch stukje platteland binnen de Gentse stadswallen.

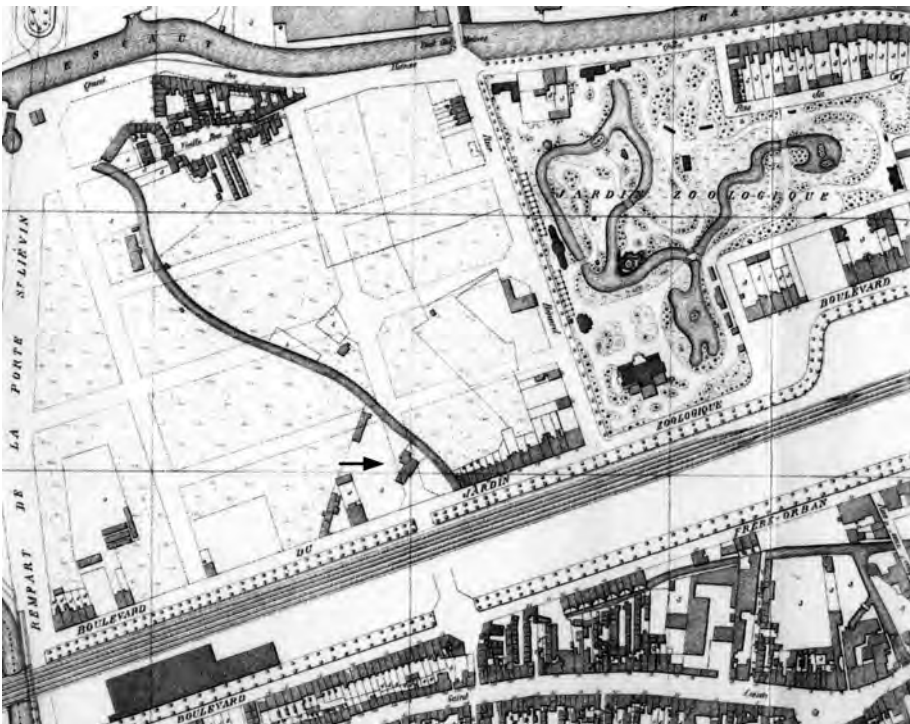

Afb. 3 Domus D[omi]ni de Ravescot. Gravure van Henricus Hondius (1641). Links in de achtergrond de Sint-Pieterskerk en de O.-L.-Vrouweparochiekerk (afgebroken in 1799).

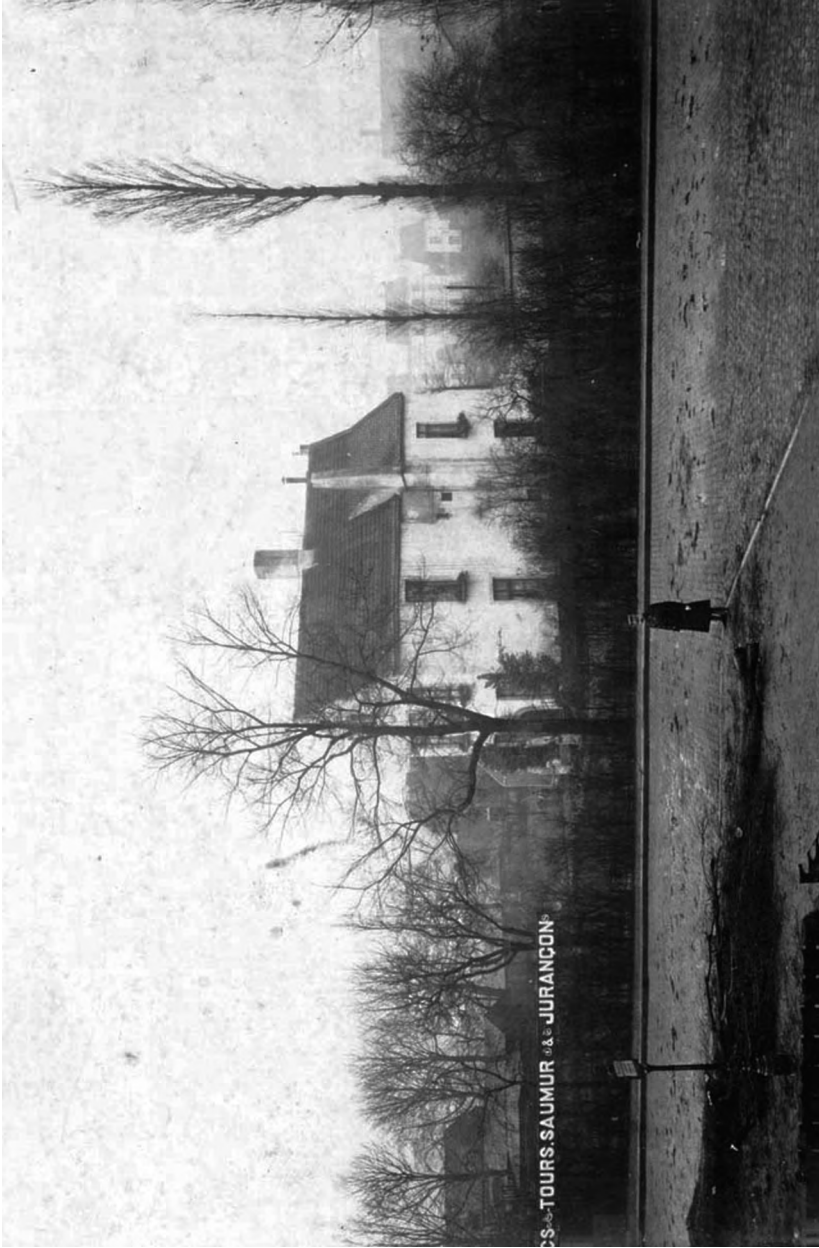
Grote veranderingen in het gebied komen pas goed op gang met de komst van de spoorlijn en het Zuidstation dat geopend werd in 1837. Deze doorkruiste de Muinkmeersen en dus ook het Hof van Raveschoot, maar het huis bleef bewaard en kwam nu te staan aan de rand van de nieuw aangelegde straat langs de spoorweg (afb. 4). Met de oprichting van de Gentse dierentuin in 1851 kreeg het de naam Boulevard du Jardin Zoologique/Dierentuinlaan of -dreef. Statige burgerhuizen rezen op aan weerszijden van de spoorweg, aan de Muinklaan en in de nieuw aangelegde Benardstraat. Het zuidelijke deel van de Muinkmeersen, met het Hof van Raveschoot, bleef echter nog een hele tijd zo goed als niet bebouwd, en de Oude Schelde zou pas gedempt worden begin

20ste eeuw. De gronden werden in die tijd vooral gebruikt als bleekweiden voor linnen.

Ca. 1854 behoorde het huis en de omliggende tuin toe aan een zekere Beyaert. Het is wellicht in 1898 dat mijn betovergrootvader Joseph Maes met zijn vrouw en kinderen er hun intrek namen, en hij er zijn wijnhandel vestigde. Constant d’Hoy fotografeerde het huis vanuit verschillende hoeken in december 1905 (zie Beeldbank Gent). Een van de foto’s is genomen vanop de passerelle die over de spoorweg liep en toont het huis in zijaanzicht (afb. 5). Op de omheining hangt een reclamebord met de wijnnamen Tours, Saumur en Jurançon; centraal onderaan de foto en staand in de Dierentuinlaan kijkt een politieagent in de richting van de lens. Uit de toenmalige correspondentie blijkt dat het adres indertijd 66 Boulevard du Jardin Zoologique/Dierentuinlaan was.

Afb. 4 Kaart van Gevaert en Vanimpe (1878). Het Hof Van Raveschoot (centraal in het beeld, pijl) ligt nu dicht bij de spoorweg met terminus, station Gent-Zuid, rechts buiten het beeld. Op de kaart is een vroeg (niet uitgevoerd) ontwerp te zien voor het trekken van de straten die er pas vanaf 1907 zouden komen.

Afb. 5 Het Hof van Raveschoot gefotografeerd door Constant d'Hoy in 1905. De foto is gemaakt vanop de passerelle die over de spoorweg liep. De straat heette eerst Boulevard du Jardin Zoologique/Dierentuinlaan of -dreef, daarna, zoals nu nog steeds Gustaaf Callierlaan. (Collectie Stadsarchief Gent)

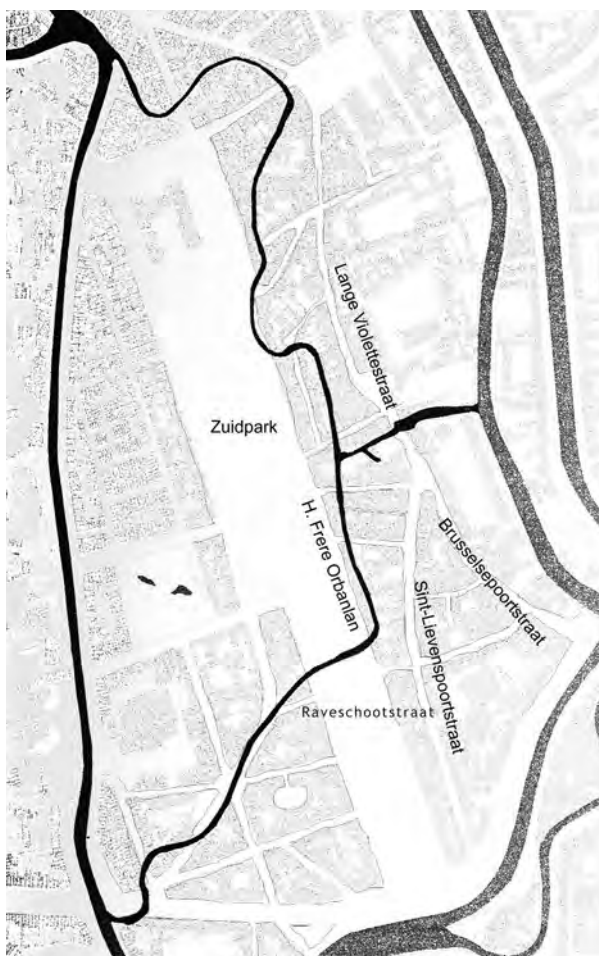

Afb. 6 Hetzelfde zicht anno 2017. De huidige Raveschooistraat loopt dwars door de plaats waar ooit het kasteeltje stond. (Foto Tristan P. Maes).

Een ander document in de archieven van de familie was een dagboekfragment van een van de vier zonen van Joseph Maes, de latere schrijver/journalist en biograaf van Georges Rodenbach, Pierre Maes (1887-1968). Op zondag 1 augustus 1906 beschrijft de 18-jarige student wat hij ziet vanuit zijn kamer (mijn vertaling uit het Frans): ‘Het huis waar we nu bijna 8 jaar wonen heette ten tijde van Filips II de Heerlijkheid van Raveschoot. De gevel draagt de inscriptie Anno 1637 (2). Mijn studiekamer, gelegen aan de achterzijde van het gebouw, bevindt zich in het oudste gedeelte dat dateert van 1500, zegt men. Het raam staat open, en ik kijk recht voor mij uit, en dit is wat ik zie: Recht voor mij, ter hoogte van de vensterbank, een kweeperenboom, daarachter de arm van de Schelde die de scheidingslijn vormt tussen onze groentetuin/boomgaard en de bleekweide van de bureu. Verder in de achtergrond, op een afstand van ongeveer 50 meter, de achtergevels van een rij van 9 huizen van de Benardstraat, waaronder de woning van de pastoor van het Crombeenklooster. Links het vrouwenklooster gebouwd in rode baksteen in gotische stijl. [...] Rechts een rij van 11 huizen in de Dierentuinlaan. [...] Ons huis bevindt zich in het midden van een redelijk uitgestrekte tuin. De hoofdgevel staat schuin ten opzichte van de straat. Parallel met de straat loopt de spoorweg, die de Dierentuinlaan scheidt van de Frère Orbanlaan waar tegenwoordig de elektrische tram rijdt. Ziehier de impressies die ik verzameld heb deze zomerochtend. Het is mooi weer. De zon doet de ramen van het klooster schitteren. De vogels in de bomen laten onophoudelijk van zich horen, de ene door hun zang, de andere door hun roep. [...]

Maar al snel na deze zomerse dag in 1906 zou daar verandering in komen. De dierentuin had het jaar ervoor zijn deuren gesloten en de Dierentuinlaan ter hoogte van het Hof van Raveschoot werd omgedoopt tot Gustaaf Callierlaan. De gronden van de dierentuin werden door de stad opgekocht en verkaveld; het huidige Muinkpark is het laatste restant ervan. Ook de rest van de nog onbebouwde Muinkmeersen volgde vanaf 1907 voor de aanleg van de Tentoonstellingslaan en omliggende straten. Het betekende het einde van het Hof van Raveschoot. De familie Maes, laatste bewoners van het pand, verhuisden naar een huis in de nabij gelegen Dwarsstraat/Rue Traversière, nu Gulden-spoorstraat. (3)

In april 1907 werden er foto's genomen van het historische gebouw voor het Gentse stadsarchief (eveneens te zien op Beeldbank Gent). Armand Heins, die ook de foto's uit 1905 in zijn collectie had, sprak er dat jaar over tijdens een zitting van de Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent. Hij betreurt duidelijk het verdwijnen van ‘un des derniers, sinon le seul de nos petits

Afb. 7. De loop van de Oude Schelde tussen links Muinschelde en rechts de Nederschelde.

manoirs urbains du moyen âge.’ (4) Kort voor de afbraakwerken begonnen bezocht hij het pand om notities te nemen en schetsen te maken. De Commissie der Monumenten van Gent rapporteert: ‘Ook verdween in April [1907] bij de Gustaaf Callierlaan het Hof van Raveschoot, waarvan de gebouwen grootendeels dagteekenden van de XVIIe eeuw. Een gevel, langs den achterkant, nabij de Oude Schelde, gelegen, was een overblijfsel van een gebouw der XVe eeuw. Men heeft er twee gothische schouwen ontdekt, met gebeeldhouwde consolen van hetzelfde tijdstip, die naar het Museum zullen overgebracht worden.’ (5) Waar die twee middeleeuwse schoorsteenmantels zich

bevinden als ze nog bestaan, is mij niet bekend.

Ook de Oude Schelde werd gedempt; het tracé van de Tentoonstellingslaan loopt ongeveer gelijk met de vroegere waterloop. De omliggende straten kregen namen als Tijgerstraat, Olifantstraat, Zebrastraat enz. als herinnering aan de verdwenen dierentuin. Op de plaats waar zich ooit het kasteeltje bevond werd de Raveschootstraat aangelegd.

De nieuwe wijk raakte in de volgende jaren volgebouwd met burgerhuizen, waarvan enkele in Art Nouveaustijl. De hele buurt van het Zuid bleef in de loop van de 20ste eeuw ingrijpende veranderingen ondergaan: het Zuidstation sloot zijn deuren in 1928 en op de plaats waar de spoorlijnen liepen ontstond het Zuidpark (of Koning Albertpark, zoals het officieel heet). Verderop naar het zuiden werd begin jaren 70 het viaduct en de op- en afrit van de autosnelweg gebouwd. De meeste burgerhuizen aan de Roosevelt-, Callier- en Frère Orbanlaan moesten wijken voor flatgebouwen.

In juni 2017 trok ik naar de Callierlaan om hetzelfde zicht te fotograferen als in de opname van Constant d'Hoy in 1905. Het Hof van Raveschoot stond precies aan de huidige Raveschootstraat, die de Gustaaf Callierlaan verbindt met de Tentoonstellingslaan (afb. 6). De plek oogt een pak minder pittoresk, maar het veranderende gezicht van een stad blijft tot de verbeelding spreken.

Noten

- 1 Sanderus, A. *Verheerlykt Vlaandre*, Leiden, Nederlandse uitgave 1735. Vol. 1, p. 139.
- 2 Op de cartouche in de gravure van Hondius staat het jaar 1563; een andere gaf het jaar 1637 weer (wellicht eerder het jaar waarin de gravure door Hondius gemaakt werd).
- 3 Van Wesemael, M. (1983). Neen, de Oude Schelde is niet altijd oud geweest. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 12, no. 4. Citaat: 'Ten slotte kwam het kasteeltje in het bezit van een zekere Maes die het in het begin van de eeuw liet slopen.' Volgens Heins (zie noot 4) waren Albert Feyerick en Maurice de Smet de Naeyer eigenaar en schonken zij de schouwfragmenten aan het Historische Stenen Museum (Musée lapidaire) in de Sint-Baafsabdij. Een foto van de nog niet afgebroken schouw bleef bewaard in de collectie van de Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten (nr. 4801) in Stadsarchief Gent.
- 4 Heins, A. (1907). À propos de la démolition de l'ancienne Cour de Raveschoot (prairie des moines). Examen des bâtiments, détails d'architecture, de sculpture etc. du XVe et du XVIIe siècle. In: *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, Gent, p. 159-162.
- 5 Vander Haeghen, V. (1907). *Rapport sur les travaux de la Commission des Monuments de Gand en 1906*, Gent, p. 20.

Verdere literatuur

- Blommaert, Ph. (1854). Maisons de campagne aux environs de Gand. In: *Messenger des Sciences historiques*, Gent, p. 351.
- Bogaert, C., Lanclus, K., Verbeeck, M., Linters, A. (1979). *Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen. Architectuur. Deel 4nb. Stad Gent. Zuid-West*, Gent, 1979.
- Broidioi, K. (2007). *Citygraphy Gent: de transformatie van de stadsrand tussen 1860 en 1914*, Gent.
- Charles, L., Laleman, M.C., Lievois, D., Steurbaut, P. (2008). Raveschootstraat, Hof van Raveschoot. In: *Archeologisch onderzoek in Gent 1997-2008*, Gent, p. 76.
- Cleppe, B. (2010). *The stratification of nature in the Dierentuinwijk of Ghent*, Gent, 2010.
- Diericx, Ch.L. (1815). *Continuation des mémoires sur la ville de Gand*, Gent.
- Van Doorne, G., De Sutter, C. (1995). *Verdwenen hoekjes van het oude Gent*, Gent.
- Vander Haeghen, V. (1904). *Le Grand Plan de Gand par Sanderus et Hondius, 1641*, Gent.
- Haerens, K. (1982). *Oude straatnamen van Gent*, Gent.
- Kerckhaert, N. (1990). Oude Oostvlaamse huisnamen 4. *Kultureel jaarboek Oost-Vlaanderen – Bijdragen*, Nieuwe reeks, nr. 32, Gent.
- De Keukeleire, E. (2004). *Station Gent-Zuid en het Gentse Zuidkwartier, 1832-1910*.
- Rogge, G. (2016). *Het Gentse Zuidstation en de impact op de stad*, Gent, 2016.
- Steyaert, J. J. (1857). *Volledige beschrijving van Gent*, Gent.
- Messenger des sciences historiques, Année 1887*, Gent, 1887.

Kaarten uit de Universiteitsbibliotheek Gent.

Gents stadsarchief.

<https://beeldbank.stad.gent>

DE TWEE GENTSE BENEDICTIJNENABDIJEN EN HET HUMANISME

Mark Hanson

Inleiding

Wie leest wat er over beide Gentse benedictijnenabdijen, Sint-Baafs en Sint-Pieters, werd gepubliceerd, zal nauwelijks iets aantreffen over hun betrokkenheid bij humanisme en Reformatie. Dat verbaast niet, want de rol van het monnikenwezen in het opkomende humanisme in onze gewesten is nog nauwelijks onderzocht. (1) Bestond er in beide abdijen enige belangstelling voor de ideeën en geschriften van de (Italiaanse) humanisten? Participeerden sommige monniken aan de nieuwe intellectuele en literaire cultuur?

Deze nieuwe cultuurstroming ontstond in Noord-Italië kort na 1300. Gedurende de vijftiende eeuw is zij over het hele schiereiland tot volle bloei gekomen. Vooral in de zestiende eeuw werd heel Europa erdoor beïnvloed en vernieuwd. Het humanisme werd uitgedragen door zowel Italianen als door geleerden en studenten uit andere streken, bijvoorbeeld de Nederlanden. Italiaanse humanisten zwermden uit over heel Europa, maar nog veel meer studenten trokken uit Noordwest Europa de Alpen over naar Italiaanse steden, vorstenhoven en universiteiten. De humanisten waren in de eerste plaats geïnteresseerd in de studie van de klassieke Griekse en vooral Latijnse taal en letteren. Zij streefden daarbij naar een taalkundige en stilistische zuivering van het middeleeuws Latijn op basis van de klassieke normen. Velen toonden ook een actieve belangstelling voor wiskunde, recht, theologie, architectuur, beeldende kunsten en muziek. Zij waren van mening dat de voortschrijdende wetenschap de maatschappij (mensheid) beter zou maken, een idealistische visie die teruggaat op Socrates en Plato. (2)

Interesse voor het humanisme via de studies?

Sommige benedictijnenabdijen stuurden af en toe een talentvolle monnik naar de universiteit van Leuven. Ze kochten er een huis om hun kloosterlingen in de studentenstad onderdak te verlenen. (3) In Leuven konden die jonge monniken kennis maken met of zich verdiepen in het (erasmiaanse) humanisme. Begin zestiende eeuw had vooral de theologische faculteit bezwaren tegen de

erasmiaanse schrifttheologie en tegen de talenstudie in functie hiervan. De artes- en de rechtsfaculteit echter stonden open voor het humanisme en zijn studiemethodes, maar studenten werden er soms van afgehouden. Erasmus' vriend en streekgenoot Martinus Dorpius, een knap en veelbelovend humanist, werd door de theologieprofessor J. Briart en door zijn mecenas onder druk gezet om de waardeloze 'poëzie' te verlaten en over te stappen naar de theologie. Die mecenas was de invloedrijke abt Meinard Man (1509-1526) van de benedictijnenabdij van Egmond. Deze abdij onderhield al heel lang contacten met Sint-Baafs (4).

Voor zover bekend stuurden beide Gentse abdijen toen geen monniken naar Leuven. De benedictijnenabdijen in de Nederlanden streefden doorgaans niet naar het behalen van hogere studiegraden. De opleiding van de meeste monniken beperkte zich tot wat onderwijs in lezen en schrijven, en wat elementaire kennis van het Latijn, de kerktaal. Ze kregen dat onderwijs in de eigen abdijschool onder leiding van een scholaster. Dat was ook het geval in de twee Gentse abdijen.

Rafaël de Mercatel, op dat ogenblik monnik van de Sint-Pietersabdij, behaalde in 1462 in Parijs de titel van magister in de theologie. Lucas Munich, de laatste abt van de Sint-Baafsabdij, studeerde vanaf 1508 eveneens theologie in Parijs. (5) Zij werden er opgeleid in de laatscholastieke traditie, maar in het Parijse universitaire milieu was er ook belangstelling voor het vernieuwende Italiaanse humanisme. Net in Parijs vonden het Italiaanse en het Nederlandse humanisme elkaar in het begin van de zestiende eeuw. Enkele Gentse humanisten, bijvoorbeeld Jan Dullaert, haalden hun mosterd in dat Parijse geleerdenmilieu. Zij zouden in Gent de grondslagen leggen van een humanistisch georiënteerd onderwijs, dat succesvol en concurrerend was. Sommige Latijnse scholen in Gent boden toen zeker onderwijs met humanistische inslag. De meest bekende Latijnse school was deze van de hiëronymieten (vóór 1463 gestart), die vooral in de eerste helft van de zestiende eeuw succesvol was. De talrijke leerlingen werden er onderwezen in godsdienst, grammatica, Latijn, Grieks en de artes liberales. (6) Mede door al die concurrentie sloot de kloosterschool van de Sint-Baafsabdij in 1524 haar deuren.

Interesse voor het humanisme in Sint-Baafs

In sommige abdijen bestond er belangstelling voor het werk van vroege Italiaanse humanisten als Petrarca, Dante en Boccaccio (7) en/of voor drukken van klassieke auteurs, bijvoorbeeld Suetonius en Tacitus, maar dan uitgegeven

Afb. 1. Detail uit één van de 'Oudenburgse' handschriften van abt Rafaël de Mercatel. Sober schrift op een duidelijke bladspiegel van één kolom. Gepunte liggende streepjes om een afkorting aan te duiden; speciale esse-afkorting op de derde laatste regel. Toegeschreven aan het Brugse atelier van Willem Vrelant (UGent bibliotheek, hs. 2).

door humanisten als Erasmus. In 1522 stelde de pauselijke nuntius onder de Brugse benedictijnen zelfs een 'te grote sympathie' voor de 'prins der humanisten' vast.

Rafaël de Mercatel(lis), later abt van Sint-Baafs, begon zijn kerkelijke carrière als abt van de bescheiden Sint-Pietersabdij te Oudenburg. Filips de Goede had zelf de aanstelling van zijn bastaardzoon in 1463 doorgedrukt. Als jonge abt begon hij onmiddellijk handschriften te verzamelen. Ze vertonen zowel inhoudelijk als vormelijk kenmerken van het Italiaanse humanisme, dat toen doordrong in de Bourgondische Nederlanden. Inhoudelijk is er behalve voor de middeleeuwen, eveneens aandacht voor de klassieke (Cicero, Plato, Seneca) en humanistische auteurs en ideeën (cf. infra). Ook qua stijl zijn er afwijkingen van de traditionele Bourgondische handschriften. Gespecialiseerde kunst-

historici wijzen op het sobere, maar toch sierlijke Gothico-Antiquaschrift, dat afwijkt van de zware, toen algemeen gebruikte Bourgondische 'bastarda'. Dit vroeg-humanistische schrift heeft een eigenzinnige esse-afkorting en een gepunt liggend streepje om de ontbrekende letters van een woord aan te duiden. Een bladspiegel van één kolom kreeg meestal de voorkeur op de twee kolommen van de Bourgondische handschriften (zie afb. 1).

Voor de verluchting van zijn handschriften deed De Mercatel toen een beroep op het atelier van de uit Utrecht afkomstige Willem Vrelant in Brugge, de geboortestad van de abt. Diens atelier in de Zwinstad was in de jaren 1460-1470 bijzonder actief. Het produceerde zowel religieuze, bijvoorbeeld getijdenboeken, als wereldlijke handschriften voor bibliofielen. De verluchting kenmerkt zich door gehistorieerde initialen, verfijnde kleine en bladvullende miniaturen en een randversiering met bloemen, vruchten, acanthusbladeren en grotesken op onbeschilderde perkamentachtergrond (zie afb. 2).

Afb. 2. Detail uit een handschrift (tweede helft vijftiende eeuw) gemaakt in Brugge in opdracht van de jonge abt Rafaël de Mercatel. Enkele karakteristieken van het atelier van Willem Vrelant en van de humanistische stijl zijn goed te zien: gehistorieerde initiaal, één tekstkolom, sober handschrift, randversiering op onbeschilderde perkamentachtergrond.

(UGent bibliotheek, hs. 2).

Het verbaast natuurlijk niet dat de Oudenburgse abt een beroep deed op een befaamd atelier uit de nabije handelsmetropool Brugge. Daar waren kopiïsten gevestigd die de nieuwe stijl beheersten en boekverluchters die topkwaliteit leverden. Bovendien behoorde de abt tot de (pre) humanistische kring die daar toen actief was en die de nieuwe ideeën uit Italië hielp verspreiden. Tot die kring behoorde ook Johannes de Veris (Jan van Veren of van der Veren), een geest- en tijdgenoot van de jonge abt. In het jaar dat De Mercatel abt werd van de Sint-Pietersabdij, werd deze oud-student van Parijs aangesteld als cantor van de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Oudenburg. Tegelijk gaf hij les volgens de vernieuwende humanistische onderwijsmethode van Lorenzo Valla (1407-1457) aan een bescheiden Latijnse school. Hij trok zelfs leerlingen aan uit Brugge. Zijn

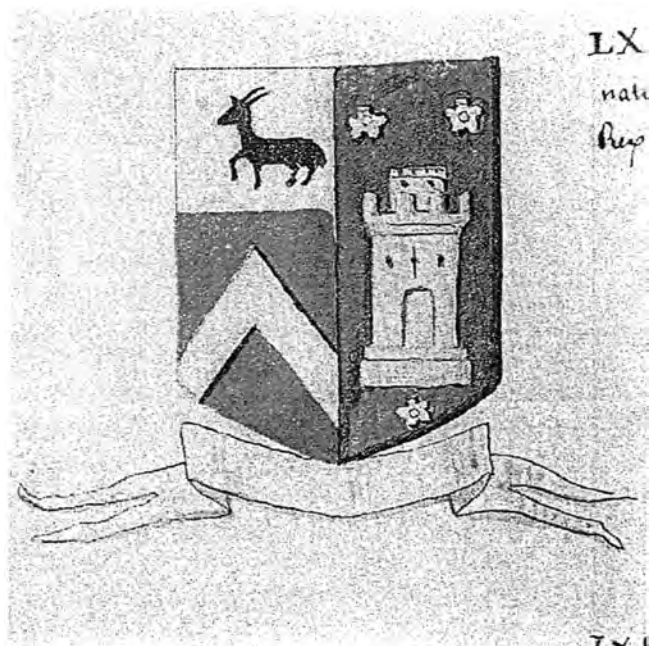
werkwijze riep tegenstand op van oudere geestelijken van de plaatselijke kapittelschool, wat dan weer tot te weinig leerlingen leidde. Omwille van deze en misschien nog andere redenen verliet deze geestverwant van de abt kort voor 1470 Oudenburg. (8)

Als abt van de Sint-Baafsabdij (1478-1507) werkte De Mercatel verder aan het bijeenbrengen van een unieke collectie antieke, middeleeuwse en humanistische literatuur. Ook nu verbleef hij nog vaak in Brugge, waar hij zijn handschriften bewaarde in een prachtige residentie met renaissancetrekken. (9) In de Zwinstad bleef hij contact houden zowel met de Bourgondische kring als met de door Italië geïnspireerde humanistenkring. De Baafse abt had ook een intense belangstelling voor de inhoud van de boeken. In zijn collectie trof men zeldzame Latijnse en Griekse (in het Latijn vertaalde) auteurs als Plutarchus, Aesopos, Herodotus en Philostratus. Als enige in Vlaanderen bezat hij de werken van de Florentijnse filosoof Marsilio Ficino (1433-1499). Die katholieke priester was een van de belangrijkste geleerden van zijn tijd en een van de weinigen die Grieks accuraat in het Latijn vertaalde. Hij kon rekenen op de financiële steun van de Florentijnse heerser Cosimo de Medici (1389-1464). (10)

Kunst was voor De Mercatel een middel om zijn rijkdom (en die van zijn abdij) in zijn persoonlijke smaak te etaleren en om zijn humanistische identiteit te bevestigen. Hiermee doorbrak hij de enge kloosterhorizon. Niet gespeend van enige eerzucht, was hij succesvoller als bibliofiel en bouwheer dan als abt. In de eerste twee hoedanigheden werd hij door andere humanisten gewaardeerd. Zoals vele andere kerkelijke mecenasen bevond hij zich op het snijvlak van cultuur en marktwerking. Na zijn dood zou zijn kunstcollectie zijn naam als abt-mecenas levendig houden tot op vandaag.

Ook Lieven Hugenois, een andere kunstminnende abt van de Sint-Baafsabdij, bewoog zich graag in humanistische kringen. Hij hielp Erasmus aan enkele handschriften uit de rijke kloosterbibliotheek en werd door de Rotterdamse geleerde, die in 1517 de Arteveldestad bezocht, om zijn generositeit geprezen. Het abtskwartier beschikte toen, naast drie kapellen, ook over een eigen bibliotheek. Men neemt aan dat abt De Mercatel hiervan de initiatiefnemer is geweest. (11)

Het centraal stellen van het individu was een typisch humanistisch trekje bij Hugenois. Op verscheidene plaatsen, ook in de stad, liet hij zijn wapenschild (en dat van de abdij) aanbrengen (afb. 3). We zien hem afgebeeld op enkele miniaturen in Baafse handschriften. In 1525 liet hij Gerard Horenbault, een

Afb. 3. Het wapenschild van Lieven Hugenois, abt van de Sint-Baafsabdij (1517-1535). Hij liet het op verschillende plaatsen in Gent aanbrengen om zijn abdij en zichzelf als kunstminnende mecenas te promoten. Het staat bijvoorbeeld ook afgebeeld op het sluitstuk van de koorkap van de abt (overgenomen uit Ganda en Blandinium, Gent, 1997, p. 207) en op de omslag.

Afb. 4. Diptiek met abt Lieven Hugenois en Madonna met kind door Gerard Horenbault (gravure van Ch. Ongena naar het verloren gegane origineel in Messenger des Sciences et des arts de Belgique, 1833).

bekend schilder, ontwerper en cartograaf uit een Gentse artistieke familie, een tweeluik schilderen dat verloren ging. Eén luik stelde de abt voor, het ander een madonna met kind (afb. 4). De ijdeltuit Erasmus liet zelfs penningen maken op basis van portretten die beroemde kunstenaars van hem hadden gemaakt. Hij stuurde ze naar vrienden. (12) Na 1517 had Gerard ook al zijn medewerking verleend bij de vervaardiging van de koorkap en het bijbehorende sluitornament voor de abt. (13) Die zag kerkelijke kunst (schilderijen, beelden, glasramen, boeken, tekeningen enz.) ook als een middel om gelovigen mee te trekken en te ontroeren, die anders nauwelijks of minder geraakt werden door de traditionele vormen van geloofsverkondiging: liturgie, preek, (gezamenlijk) gebed.

De abt-mecenas behoorde tot een select groepje van Gentse vrienden en bewonderaars van de bekendste humanist der Nederlanden. Een van hen was meester Antonius Colve, alias Clava (Brugge, ca. 1460-Gent, 1529), die vanaf 1502 carrière maakte als raadsheer bij de Raad van Vlaanderen. In Leuven was hij licentiaat geworden in de beide rechten en op latere leeftijd begon hij nog Grieks te studeren. Hij trad herhaaldelijk op als bemiddelaar tussen de Rotterdamse humanist en zijn Gentse bewonderaars. Gezien zijn hoge status als abt van een rijke en prestigieuze abdij had Hugenois die bemiddeling niet nodig. (14)

Gentse vrienden van Erasmus wilden de Rotterdammer zelfs dichter bij zich hebben. In 1529 schreef de kartuizer Lieven Ammonius (1488-1557) aan zijn idool: ‘Kom aan de boorden van de Leie wonen, je zult zien hoe er sinds enkele jaren veel veranderd is... Een groot deel van de monniken heeft zijn bijgelovige praktijken laten varen en is naar de ware godsvrucht teruggekeerd. Indien er aanhangers van de oude dwalingen zijn overgebleven, dan zwijgen ze nu uit schrik. ...’. De reizende kosmopoliet, die in april 1529 het reformatorisch geworden Bazel verliet voor het katholieke Freiburg am Breisgau, dankte voor het aanbod, maar ging er niet op in. (15) Hij woonde ongetwijfeld liever in steden met een universiteit en dus met een brede kring van intellectuelen. Niet toevallig verbleef hij in Parijs, Londen, Oxford, Cambridge, Bologna, Venetië, Freiburg, Bazel en natuurlijk Leuven, steden met een boeiend universitair leven. Met de Nederlanden (vooral Holland) had hij trouwens om allerlei redenen een soort haat-liefdeverhouding. (16)

In zijn ‘Lof der Zotheid’, gepubliceerd in 1511, had Erasmus op soms grove wijze de spot gedreven met de bijgelovige praktijken van heel wat monniken. Volgens de briefschrijver hadden vele monniken deze praktijken dus laten

varen en waren ze overgegaan op een meer verinnerlijkte geloofsbeleving. Degenen die hardleers waren durfden zelfs niet meer opkomen voor de ‘oude dwalingen’ uit schrik te worden uitgelachen of bespot. Onder impuls van onder andere abt Huguenois hadden Erasmus’ denkbeelden dan toch ingang gevonden in zijn abdij en in andere kloosters in Gent. Erasmus stelde een evangelisch leven in navolging van Christus boven formalisme, opgelegde verplichtingen, ceremoniën, devoties, ja zelfs boven dogma’s, sacramenten en theologische subtiliteiten. Dergelijk programma van innerlijke bekering moet enkele monniken toch hebben aangesproken! De vraag blijft of de enthousiaste Ammonius het aantal ‘bekeerlingen’ niet (erg) overdrijft om zijn bekende vriend te overhalen zich in Gent te komen vestigen.

Interesse voor het humanisme in Sint-Pieters

In de Sint-Pietersabdij stond een paar abten eveneens open voor het humanisme. **Filips I** Conrault de Polignac was afkomstig uit de omgeving van Doornik en behoorde tot de favorietenkring van Filips de Goede. In 1444 werd hij boven de kandidaat van de monniken tot abt verkozen. Net als De Mercatel een paar decennia later, bouwde hij naar het voorbeeld van de Bourgondische vorsten een eigen abtsbibliotheek op. Hierin bevonden zich verscheidene handschriften van humanistische strekking en smaak. In 1471 trad hij af en

Afb. 5. Detail van de eerste bladzijde uit het handschrift *Roma triumphans* van Flavius Blondus, gekopieerd in opdracht van abt Filips I Conrault van de Sint-Pietersabdij (1444-1471). Typerend voor het humanisme is het gebruik van één tekstkolom in plaats van de gebruikelijke twee kolommen in Bourgondische handschriften. In de versierde letter: wlinks de abt, rechts de auteur met het handschrift op een schrijftafel (UGent bibliotheek, hs. 416, f° I r°).

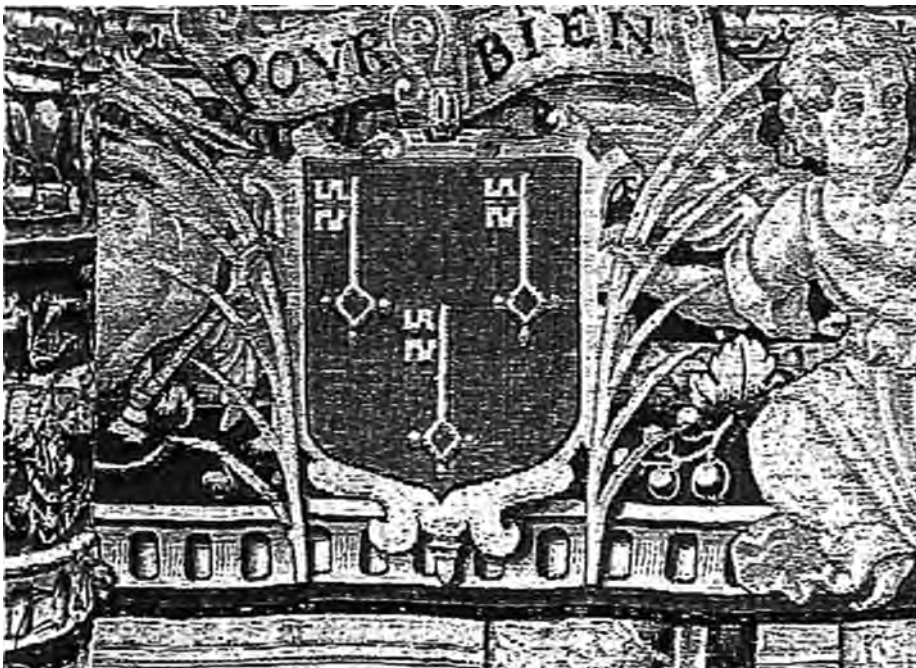
trok hij zich tot aan zijn overlijden op 13 augustus 1475 terug in het kasteel van Zwijnaarde. Daar verdiepte hij zich onder andere in zijn mooie en kostbare manuscripten (afb. 5).

Een deel van zijn boeken zijn herkenbaar aan het Latijnse opschrift, dat waarschijnlijk onder zijn opvolger Filips II Conrault (1471-1490) werd aangebracht. Deze neef van de vorige abt was een favoriet van Karel de Stoute. Hij droeg zorg voor de abtsbibliotheek die zijn voorganger had opgebouwd. Net als vele andere humanisten hield hij van boeiende tafelgesprekken met geestverwanten. Hij voerde deze bij voorkeur aan zijn rijk gevulde abtstafel zowel met vooraanstaande (Gentse) geestelijken als leken. Vlees- of visgerechten werden daarbij rijkelijk overgoten met goede wijn. (17)

De eerste helft van de zestiende eeuw was zowel materieel als spiritueel een bloeiperiode voor de Sint-Pietersabdij. Dat was voor een belangrijk deel te danken aan **Gerard van Cuelsbroeck**, een telg uit een gegoede Aalsterse koopmansfamilie, en abt van 1517 tot 1555. Hij was een zeer rijk man, die heel wat (kunstzinnige) verfraaiingswerken liet uitvoeren aan zijn abdij en abdijskerk. Ca. 1530 had hij een overtuigde humanist als secretaris: Arnold van Bergheyck, alias Oridryus (+1533). Hij was afkomstig uit het gehucht Bergeik in Noord-Brabant en leerde als jonge knaap al Grieks in de Latijnse school van Den Bosch. Vervolgens studeerde hij onder leiding van Rutger Rescius, professor Grieks aan het Collegium Trilingue te Leuven. Zoals zovele humanisten was hij allesbehalve honkvast. In 1530 verliet hij Gent en opende een Latijnse school in Enghien, waar hij Latijn en Grieks onderwees. Hij schreef een postuum uitgegeven Griekse grammatica, die hij aan de abt, zijn vroegere werkgever, had opgedragen. (18) Deze beroemde graecist correspondeerde in het Grieks onder andere met de al vermelde Lieven van den Zande, alias L. Ammonius, die kartuizer was in het klooster Sint-Maartensbos bij Geraardsbergen. De Koninklijke Bibliotheek te Brussel bewaart een merkwaardige historische compilatie met humanistische inslag op perkament (na 1525), die op de Sint-Pietersabdij betrekking heeft. (19) Is er een verband met Oridryus, de gewezen secretaris van de Pieterse abt?

De opvolger van Cuelsbroeck, François Helfau(1)t, of François d'Avroult, heer van Helfaut, abt van 1555 tot aan zijn overlijden in 1567, was zelf een overtuigd humanist. Deze geleerde en kunstminnende man was een telg uit een adellijke Artesische familie. Hij doet soms denken aan de toen al overleden Lieven Hugenois, maar hij was van een grotere intellectuele statuur, en ook eierzuchtiger dan de gewezen Baafse abt. Hij schreef een commentaar

over de uitspraak van het Grieks en zorgde voor een aanzienlijke uitbreiding van de abdijbibliotheek, die de beeldenstormers in 1566 verwoestten. Als kunstminnaar verrijkte hij de abdij en het kasteel van Zwijnaarde met vele kunstwerken. In een Brussels atelier liet hij voor de abdijskerk een reeks van tien grote wandtapijten maken die de geschiedenis van Petrus en Paulus verbeeldden (afb. 6). Vier ervan worden nog in Gent in het STAM bewaard. Ten slotte stimuleerde hij de monniken tot meer studie, onder ander te Leuven. Daar stichtte hij in 1559 in de Lange Bruel (nu Brouwersstraat) het College van Gent voor Latijnse humaniora. Daar konden bij voorrang bursalen (arme studenten) als internen vooral Latijn studeren om daarna aan de artesfaculteit hun studie verder te zetten. (20)

Afb. 6. Detail uit één van de nog in Gent bewaarde wandtapijten uit de reeks ‘Geschiedenis van Petrus en Paulus’. Boven het wapenschild van de Sint-Pietersabdij haar devies: Pour bien (Gent, STAM).

Geen kloosterhumanisme

Voor zover bekend (21) bleef de humanistische belangstelling in beide Gentse abdijen, en ook in de andere abdijen van de Zuidelijke Nederlanden, beperkt tot enkele individuen. Ze correspondeerden met bekende humanisten, maar

maakten zij ook echt deel uit van het netwerk van humanisten, dat vooral door briefwisseling werd samengehouden? Blijft de vraag waarom een breder gedragen kloosterhumanisme niet van de grond kwam. Net uit hun eeuwenoude klooster- en abdijbibliotheken kwamen toch vergeten antieke geschriften te voorschijn. De vrijwel vergeten Griekse literatuur werd uit Byzantijnse kloosters opgevist en massaal naar het Westen gehaald. De grote belangstelling voor het Grieks was een typisch trekje binnen het Gentse humanistenmilieu. (22)

Het opkomend humanisme viel samen met de benedictijnse kloosterhervormingen van de 15de-16de eeuw, bijvoorbeeld de Bursfelder observatiebeweging. De unie van het Saksische Bursfeld, ontstaan ca. 1430 en in 1446 formeel goedgekeurd, stond bekend als streng op spiritueel en disciplinair vlak. In het begin van de zestiende eeuw verenigde deze unie in het Duitse rijk bijna honderd abdijen. De Bursfelders stonden echter meestal argwanend tegenover boekengeleerdheid, schone letteren, humanistische studie en universiteiten. Beide Gentse abdijen traden nooit formeel toe tot deze of gelijkaardige hervormingsbewegingen. Dit betekent niet dat ze er niet door beïnvloed werden. Terwijl in de veertiende eeuw universitaire studies in de Sint-Baafsabdij nog werden gepromoot, stuurden beide Gentse abdijen, voor zover we weten, geen monniken naar de in 1425 opgerichte universiteit van Leuven. (23) Daar hadden ze kunnen kennismaken met het gematigd christelijk humanisme en zijn nieuwe visie op wetenschapsbeoefening en theologie. De universiteit werd blijkbaar gezien als een bedreiging voor de stabiliteit en de gemoedsrust van monniken. (24)

Voor heel wat monniken leek het humanisme bovendien simpelweg een heropleven van het verfoeide heidendom met zijn vele goden, een permissieve ethiek, erotische en mythologische poëzie, uitbundige levensvreugde soms. Hun culturele achtergrond met sterke dominantie van de laatmiddeleeuwse scholastieke cultuur, maakte het voor hen moeilijk om open te staan voor vele aspecten en levensvormen zeker van het mediterrane humanisme. (25) Nog een andere verklaring voor het ontbreken van een benedictijns kloosterhumanisme is de manier waarop monniken humanistische geschriften lazen. Zij zagen die op de eerste plaats als werken van monastieke spiritualiteit en vroomheid, en niet als pareltjes van zuiver Latijn of knappe retorica. Zij waren immers niet vertrouwd met de nieuwe filologische methode van de humanisten. Veel hervormers beschouwden die teksten maar als nuttig en geoorloofd wanneer ze de vroomheid van de monachus simplex ten goede kwamen. (26)

Vergeeten we ook niet dat het humanisme gebruik maakt van filologische en literair-kritische methoden, die ook op de Schrift worden toegepast. Op die manier willen de humanisten in Leuven en elders ook de theologie hervormen. Dat gaat de klassieke theologen te ver. Volgens hen kleeft er een geur van ketterij aan de erasmiaanse vernieuwingstheologie. (27) Monniken die sympathiseren met het humanisme lopen dus het risico verdacht te worden van ketterij. Voor de meesten was dat een brug te ver. Humanisten als Erasmus leverden ook nog eens striemende kritiek op het kerkelijk instituut, op het abdij- en kloostermilieu met daar in hun ogen laakbare praktijken. Bij de monniken viel die kritiek natuurlijk niet in goede aarde, zeker niet als hij werd geïnterpreteerd als een aanval op de eigen abdij. Hij kon ook leiden tot scherpe polemieken en animositeit. 'Ik heb er eindelijk lucht van gekregen wie die onverlaat in Gent is, die zo gechoqueerd was door mijn Lof der Zotheid. Het is een monnik, een zwartrok, eigenlijk alleen maar een buik.', aldus Erasmus. (28) Tot slot kunnen we nog vermelden dat er in Gent in de jaren 1540-1550 een humanistenkring met uitgesproken protestantse sympathieën bestond rond de figuur van Karel Utenhove en zijn zoon Jan. (29) Zelfs in Antwerpen, een veel groter en belangrijker centrum van kritisch humanisme, bestond er geen gelijkaardige kring. (30) Wierp deze verdachte combinatie in de ogen van de regulieren in Gent een smet op de hele humanistenbeweging?

Besluit

Om humanist te worden of openlijk met het (Italiaanse) humanisme te sympathiseren, moest een (Gentse) benedictijnenmonnik dus heel wat drempels overschrijden. De meesten pasten hiervoor omwille van één of meer van de hierboven vermelde redenen. In beide Gentse abdijen en ook in de andere benedictijnse abdijen in de Zuidelijke Nederlanden kunnen we bijgevolg zeker niet gewagen van een breed gedragen kloosterhumanisme. De nieuwe stroming bleef beperkt tot enkele individuele gevallen. Het waren sterke persoonlijkheden, meestal met een universitaire opleiding, een grote interesse in kunsten en letteren en de nodige vrijheid en financiële mogelijkheden om zich met hun 'hobby' bezig te houden. Wie helemaal aangestoken was door de (Italiaanse) humanistenmicrobe, werd meestal geïsoleerd, verwijderd of verliet zelf zijn abdij om vrijere oorden op te zoeken. (31)

Met dank aan Luc Devriese voor het kritisch nalezen van de eerste versie van deze bijdrage.

Noten

- 1 De Grieck, P.-J. (2010), *De benedictijnse geschiedschrijving in de Zuidelijke Nederlanden (ca. 1150-1550): historisch bewustzijn en monastieke identiteit*, p. 244.
- 2 IJsewijn, J. (1985), Het humanisme, de Nederlanden en Spanje, in: *Luister van Spanje en de Belgische steden 1500-1700*. Deel I, 1985, p. 193-204; Papy J. en Van Rooy, R. (2017), De heilige drietaligheid. Vijfhonderd jaar Leuvens Collegium Trilingue, in: *Uit het Erasmushuis. Tijdschrift van de Alumni Letteren*, april, p. 151-155.
- 3 De Grieck, P.-J. (2010), p. 245.
- 4 IJsewijn, J. (1985), deel I, p. 197-198; Gielis, M. (1994), *Scholastiek en Humanisme. De kritiek van de Leuvense theoloog Jacobus Latomus op de Erasmiaanse theologiehervorming*, p. 205-206; De Grieck, P.-J. (2010), p. 117, 247.
- 5 *Monasticon belge* (1988), deel VII, eerste volume, p. 62, 65.
- 6 Decavele, J. (1990), *Keizer tussen stropdragers*, p. 102-105. Over de boeiende geschiedenis van de Latijnse school der hiëronymieten te Gent, zie: Roegiers, J. (1973), De oprichting en de beginjaren van het bisschoppelijk seminarie te Gent (1569-1623), in *Handelingen Maatschappij Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent (MGOG)*, N.R., deel XXVII, 1973, vooral p. 27-31 en De Ridder-Symoens, H. (1978 en 1980), Lieven van Pottelsberghe en het onderwijs te Gent in de zestiende eeuw, in *Handelingen MGOG*, N.R., deel XXXII, vooral p. 124-127 en deel XXXIV, 1980, vooral p. 128-130.
- 7 Van Den Bergh, C. (2017), De meertaligheid in Dantes 'goddelijke' komedie, in: *Uit het Erasmushuis. Tijdschrift van de Alumni Letteren Leuven*, 2017, jg. 7, p. 161-164.
- 8 Van Houtte, A. (1988), De geschiedenis van Brugge, 1988, p. 378; Trio, P. (2017), Een arme geschiedenis van een rijke abdij (1119-1478)?, in: *Van perkament tot papier. Het scriptorium en de bibliotheek van de Sint-Pietersabdij van Oudenburg*, p. 37; Arnould, A. (2017), Oudenburg en vroeg-humanistische boeken, in: *Van perkament tot papier. ...*, 2017, p. 61-69.
- 9 Hanson, M. (2015), Benedictijnen aan Ganda. Een korte geschiedenis van de Sint-Baafsabdij in Gent (630-1545), onuitgegeven werkdocument p. 101-102.
- 10 Decavele J. (1975), *De dageraad van de Reformatie in Vlaanderen (1520-1565)*, deel I, p. 55; Derolez, A. (1979), *The Library of Raphael de Marcatellis, Abbot of St. Bavon's, Ghent 1437-1508*, passim; De Grieck P.J. (2010), p. 239 en 245-246.
- 11 Decavele, J. (1975), deel I, p. 76; *Ganda en Blandinium* (1997), p. 76; De Grieck, P.J. (2010), p. 247.
- 12 Pleij, H. (2016), Een groot talent voor vriendschap. Desiderius Erasmus, in: *Historisch Nieuwsblad*, nr. 2, p. 51-55.
- 13 Gysseling, M. (1997), *Inventaris van het archief van Sint-Baafs en bisdom Gent tot eind 1801*, deel I, p. 89, nummer 621. In 1831 maakte Carolus Onghena een gravure van de dyptiek, (afb. 1). Zie: Onghena, CH. (1833), *Diptyque peint par Gérard Horenbout*, in: *Messenger des sciences et des arts de la Belgique*, deel I, p. 12-16; Charles, L. e.a. (2008), *Van walsites en speelhoven. Het Vrije van Gent bij Jacques Horenbault (1619)*, p. 32.
- 14 Decavele, J. (1990), p. 108-109; Van Peteghem, P. (1990), *De Raad van Vlaanderen onder Karel V (1515-1555). Een publiekrechtelijk onderzoek ...*, p. 264-266.
- 15 Decavele, J. (1975), deel I, p. 76.

- 16 Vloemans, A. (1971), Erasmus' psychische verhouding tot Holland en Vlaanderen, in: *Genie en wereld. Erasmus*, p. 75-90.
- 17 *Monasticon belge*, 1988, deel VII, p. 130-132; *Ganda en Blandinium*, 1997, p. 156; pagina 157: een afbeelding van de eerste bladzijde uit het handschrift Roma triumphans van Flavius Blondus, uit de collectie van abt Conrault; De Grieck, P.-J. (2012), p. 239; RAG, Rekeningen van de Sint-Pietersabdij te Gent (okt.-dec. 1485 en juni-september 1487), nr. 1730, 2 banden.
- 18 *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, 1930, deel 8, p. 87; *Monasticon belge*, 1988, deel VII, p. 133-134; Decavele, J. (1990), p. 108.
- 19 Decavele, J. (1990), p. 108; *Ganda en Blandinium*, 1997, p. 156.
- 20 *Gent. Duizend jaar kunst en cultuur* (1975), Gent, p. 520-521; *Monasticon belge*, 1988, deel VII, p. 134-135; *Geschiedenis van de Nederlanden* (red.: Blom, J.H.C. en Lamberts), s.d., p. 89; *Ganda en Blandinium*, Gent, 1997, p. 80-81 en p. 215-218; *De universiteit te Leuven 1425-1975*, Leuven, 1976, p. 76-77.
- 21 De Grieck, P.J. (2010), p. 13, 244, 248.
- 22 Decavele, J. (1990), p. 109.
- 23 De Grieck, P.J. (2010), p. 51, 59-60, 120-123, 125-126, 249.
- 24 Gielis, M. (1994), p. 392-394.
- 25 IJsewijn, J. (1985), 196-198.
- 26 De Grieck, P.J. (2010), p. 246.
- 27 Gielis, M. (1994), 262 en 392-394.
- 28 Citaat in Decavele, J., (1990), p. 101.
- 29 Decavele, J. (2004), *De eerste protestanten in de Lage Landen. Geloof en heldenmoed*, Leuven, p. 69-70.
- 30 Marnef, G. (1996), Antwerpen in de tijd van de Reformatie, Amsterdam/Leuven, p. 271.
- 31 Zie hierover: *Benedictus en zijn monniken in de Nederlanden*, 1980, deel II, p. 185-186; IJsewijn, J. (1985), deel I, p. 198 en De Grieck, P.J. (2010), p. 247-248.

OAS'K NE KLEINE GAST WOAS

DIEL 1

Rudy Duprez

Voila, ierbij d' iestoore van binst da'k ne kleine gast woas, tuupe mee mijn zeusters en broers. Da woare tijje,'k zoe ze girre weere meemoake. Allee, 't begin van 't amusement: wa da'k mij rappeleere, van verre, vrie verre veur den tijt dan ze de pamperz uitgevoenden oan.

'k Ben geboren in de Bijloke, in 't joar '53 (negentienoenderd-, wel te verstaan). 'k Woas doar wel bij, moar 'k rappeleere mij doar niets van. 'k È tuis noog ne kleine fottoo oaz ekik nen boreling waos. Mijn moeder droeg mij in eur oarmes, mijn voader al een poar joar weere van 't prison in Duitsland, zuu moager oof een groate, stond der neefest. Diene fottoo es getrookken oop oenze koer, teussche de vijver en de konijnekotte.

Wirke mee oens pa

Wulder woare thuis mee zeve kinders: twee meiskes en vijf joenges, en natuurlijk uuk oens ma en oens pa. Mijn moeder waos van Merelbeke, mijn pa een beetse van overal. Oens ma bleef thuis veur oens. Oens pa oa differente stiele. Ij woas eigentlich nen bakker van stiel, en klaptege vele van 't gien da t'ij oa gedoan veur den oorloog. Wirken in Ostende, roend rijje mee een bakkerskerre, nen tripporteur. Tswijle ne kier bruud geven an een madam die nie kost betoalen en der toens iets anders veure dee. Ij ee nuut gezeet wa dat da waos. Ij ee uuk noog gewirkt bij nen èw-ijzermarchand, ij kost doar stuute van vertelle.'k Uur' em noog bezig, oe daze mee een steekkèrre 'n plane veruisdege, dat ij mee oenderd kiloo luut oop zijn schèwers liep, die t'ij toens most verkuupe. En nog vele mier.

Oens pa woas 't miest' in de Sidac, zijn vast wirk – in de labó. Moar tsneuchtinks vroeg, veure da wulder oopstoende, stoend jij al in de wasscherije oop de Zwijnoarsche Stienweeg de was te doen veur de rijke mensche die te léég woaren oom 't zelve te doen. 'k Ben doar uuk noog vele kiere geweest als klein manneke veur zijn boteramme te brenge die t'ij were vergete woas.'k Liepe doar zuu tusschen al die machines, diene stuum, al die madams ten elft

ontkriet, want ‘t woas doar vrie woarme. En al da laweit...! Mijn tante Wieze wirktege doar uuk – da es ien van de zeusters van oens ma.

Achter zijn wirk doar gingd oens pa toens noar de fabrieke. Iest ee t’jij doar in de Sidac de vieringe gezet (de schoorsteen), toens es t’ij doar keune blijve wirken omda ter ne noenkel die doar al wirkteged’ em binne g’oalt ee. ‘k È doar uuk noog gewirkt, achter da’k soldoat geweest waos. Oens pa wirkteg’ uuk noog achter zijn ure, de vrijdagoavend en giel de zoaterdag én de zoendag: oofwel in de Zwarte Zusterstroate, in ‘t restaurant Firmin, bij twee gezusters, oof in den opera als garçon. Mijn zusters en broers, en ik èn da toens uuk gedaan. Wulder moeste wel. Oens voaders wil woas wet in dienen tijt!

Mensche, in den opera, doar ème geld verdient mee uupe. Moar we moeste d’er vrie, vrie art veure wirke. Ge moest die dikke nekken altijd content stelle. Wulder verkoochtgen een flassche Champagne en/of een sigare veur duusd fran’, echt woar – in dienen tijt! De flassche’ Champagne lagen doar in gruu-te kuipe mee ijs te koelen, en ge moest z’in tijje bijvulle – die kuipe, nie die flasche! ‘k Zie noog den boas, Guust, en zijn madam de flassche’ telle die wulder meepaktege.

Oens pa kreeg altijd den overschot van ‘t eete mee van die fieste’, woar da die gaste nie aangeweest woare. Oeveel kiers da wulder in dienen tijt nie gezeed en: ”Est wére forel’, oof fezant, oof everzwijn?” Der woas giene mensch in g’iel de straote die da van z’ leve g’eten oa, en oens moeder woas content, want toens moest ze nie kooke – en ierlijk gezeit: ze kan ‘t noog nie. ‘k Uure mijn voader zoaliger noog altijd tegen oens moeder zegge, tswijle da z’ in ‘t schoteluis iets an ‘t griedmaoke woas: “Marie! Wa zijde neu weer’ an’t vermuurde”! Oens moeder oa ne kabeljèw die oens voader an de zie gevangen oa in een cas’rolle geleit, zuust mee woater gevuld!

In de Kempe

Moar ‘k ben te rap mee mijn iestoore, ‘k zou beter beginne mee ‘t begin. ‘k Rappeleere mij noog da’k, oaze ‘k ik zuu een joar oof vier’ oof vijfve waos, da mijn ma mij oop den trein stak, tuupe mee ne gielen boel andere kinders. ‘k Oa astma en ‘k moeste goan geneeze. ‘k Wete noog de noame van dienen docteur die mij wig dee, dr. Acaar of zuu iets omtrent. Ne vieze vent mee een roend brilleke.

‘k Kreege bootses mee in bruin vetpapier, mee stinkkoas oop. ‘k Oa groene sleskes an, diede toedee mee zuu’n knoopke. ‘k Zatte doar tuupe mee al die

andere kinders, die 'k nie 'n kèndege, en 'k waos vrie benijt. 'k Uure die stuumfluite noog van dienen trein, 'k voele noog die eitne bank' oender mijn gat. 'k Uure noog die deure van diene wagoen toesloan. Wulder wiste nie woar da we noartoe reejen, en noog minder veur oe lange da't waos! Ik waos benijt, zuust lijk al die andere kinders.

Loater, veel loater, kwame wulder ievrans toe in een stoasse. 'k È toens g' uurt da wulder in de Kempe' woare. Wa wiste wulder wa dat de Kempe' woaren en woar dat da lag. Allemoal dennebossche' roend oens, w'oame wulder da noog nuut gezien, zuu veel buume tuupe. De reuk van die buume, die zonne doar, diene voart woar da ter peerde nen buut vuurtrokke. W'oame wulder da nog nuut gezien.

Wulder wierde doar deur nonnekes 'oopgevange'. Veel nonne', g'iel in 't wit gekliet, mee zuu iets oop uldere koop, 't woare gelijk vleugels. Ikke kwam' uit ne socialistische nest, oens voader waos ne vrieje ruuje. 'k Oa nooch nuut gien nonne gezien. 'k En kendege da nie, een nonne. 'k Wiste nie dat da bestoend. Die nonne, die moest' anspreke mee 'zuster', moar zulder woare zekers nie lijk mijn zeusters; da woare kwaoje wijve', allee, die nonne'! Ikke, zuu klei-ne da 'k toens waos, è nuut respect g'at veur da soorte van mensche'. Respect, da moede verdiene, è 'k geliert van oens pa! Girre zien, tuupe zijn, 'nen anderen zijn gedacht respecteere, da moe uit eu erte koomme. Niemand moe eu zeggen oe dade moe pijze. Oens pa zee altijd: "z' èn (Den Duits) mij doar zuu vele gesleege, moar mijn gedachten èn z' er nuut nie keunen uitsloan".

'k Waos een beetse weeg. 'k Moeste pijzen oop mijn voader, wa da t'ij mij ee verteld. Da t'ij van Zwijnaarde, binst de winter oopgepakt es deur de Zwarte', en dat tij oop zijn bluute voete deur de sniew noar de Wandeling e moete goan. En da z' em toens in 't prison ieveranst in Duitsland gestoken oan. En da 't ij de menschen uurdege roepen en tiere binst de bombardemente'. Da 't ij in een rijje moest stoan en da ter nen Duits mensche' veur' en neefest em duudschot. Oaz ek er neu oop pijze wa da 't ij meegemoakt ee...

Allee, wulder vuuder mee mijn iestoore. Wulder woaren in Kalmthout aangekome. 'k Zie de facteur noog binne koomen in de sloapzoale. 'k Zie de zonne noog achter zijne reugge. Ij broocht spekke' mee van thuis. De gebuurte oa tuupe geleed. Wulder kregede der allemoal iene spek van, de reste ging noar die nonne'. Ik zie die wijve' noog die mijn spekken an 't oopete woare. Wulder sliepen in ijzere beddekes, en we moesten oenz anden oender oenz uuft legge, anders kreegede van die nonne ne plets. Oas g' eu ande' nie goe oat geleed, ne

plets. Mijn twee broers woare doar uuk. Da è 'k veel loater g'uurt. 'k È ze binst die moande' ne kier of tweeje gezien. Ien van mijn broers es doar noog van een klemmuite gevalle.

Oop 't boerenooft

Moande' loater woare wulder weere thuis. 'k Zie de melkboer, Cyriel, noog die mee peerd en kerre melk, boter en eiers broocht, uuk babeur. Iedere nieuwjoar kreeg oens ma van èm een sponsche en een ziemvel (afb. 1). 'k Ginge doar, oop da boerenooft, als klein manneke van elf joar meejelpe. Noar ginter oop mijne vélo, allee den diene van mijn broere. Mee mijn puute' tussche de buize, en moar steeke. Peutse winter de bieten uit de grond trekke. In de zomer 'eujen en 't groajn binnen oale. Alles mee pird en kerre, gien machines.

Zijn land lag aan de Schelde, 't woas doar vrie stille – allee, oas wulder doar nie woare. 'k È doar mee den boer zijn dochter, Magda, gespeelt en oop de virkes gereeje, de biesten eete gegove... 'k Rieke de mestuup nog, den bietepulp. 'k Smoake de kèwe kaffee noog die Mária, de boerinne, oenz oop 't land broocht, de botramme' mee smèwt. Oas 't wirk gedaon waos oop't land kree-

Afb. 1. Melkboer en -boerin met hun paardje en melkkar, weliswaar een paar decennia vroeger dan de hier beschreven melkboer Cyriel en ook in een compleet andere wijk (Tarbotstraat, Heirmis). Met dank aan André Maes, fotocollectie DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg.

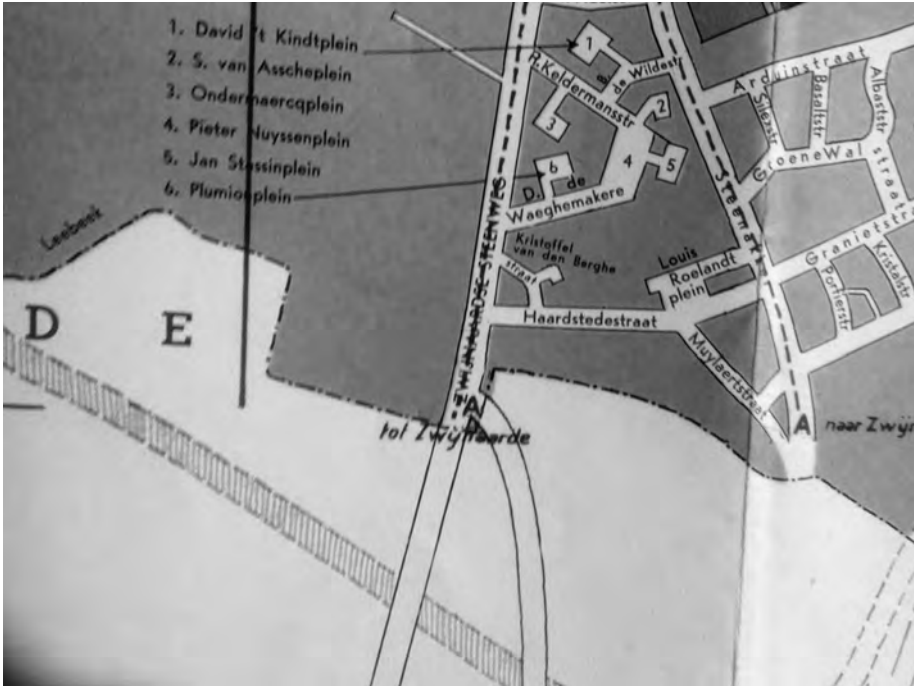
ge 'k ik een bruu, wa boter en eiers mee veur tuis. Ah ja, om weere wa bij te verdiene, want wulder kreege thuis gien drinkcens. 'k Name 'k ik oaz ek noar den boer reeje mee mijne velo altijd een duivemande mee. 'k Lostege die duive (nie die mande) an 't Duurnammeke, aan de Schelde, en toens oop wig noar den boer.

'k Zie zijnen 'oent noog an de keetinge ligge. 'k Voele noog de woarmte van zijn boerepeerde', broave bieste'. Ij oa ter twieje, Nestor en Hector, echte Broabanders. Uuk oa 't ij nog zijn klein peertse, veur zijn melkkèrre te trèkke. In die kèrre ginge 'k ik d'eiers roape, die de kiekens doar ginge lègge. 'k Zie mij nog bezig mee de boerinne in't melkuis boter moaken, en toens d'iemers uitwassche. Vuuder oa 't ij koeje, veur de melk, en uuk een poar stiere'. 't Woare doar een poar smeerlappe' bij, die eu teege de muur deuwdege. Oas 'ter ne ring in uldere neuze zat, woare ze zulder een beetse broaver, moar 't woas altijd ooplette.

Oens straote

Oenzen tuis, in een zijstroate van de Zwijnoarsche Stienweeg, nu bijkanst aan de brugge over de Ringvoart. Da woas der toens nog allemoal nie zuu bebèwd 'lijk te neu (afb. 2). Over de stienweeg oad'e, meters noar beneem, neefest de winkel van de famielde De Cabouter, ne slag noar beneem. Da schildege tooch noog ne meter oof dreie noar beneem. Diene slag stoend vol mee tengels. 'k Ben doar ne kier ingevalle, g'iel mijn lijf vol mee boobbels. En jeuke! Z' èn da loaters allemoal oopgespiet mee 't zand van de Ringvoart. Da woas vroeger amoal weiland. 't Stoende doar drei boerenoven oop. Z' èn da allemoal afgesmete, de buumen afgezoagt en in brande gestoke. Doar ginge wulder spele, en loaters uuk goan zwemme mee oens ien bien oop de groend, en doen lijk da w'an't zwemme woare.

Wulder weundege mee oens bend' in een klein wirkmanzuizeke (afb. 3). Oe da wulder doar allemoal tuupe gezeten èn, 'k vroage 't mij noog altijd af. Die uize' woare gezet, è'k ne kier g'uurt, oop wa da vroeger een sturt woas. 't Ien uis neefest 't ander, een g'iele rijje. Woame doar drei kleine pleintses en ien gruit, mee wegelingskes doartussche. Oop 't gruit plein ginge wulder voetballen en in de zantuup van Kamiel de metser speeldege wulder binst de Roende van Frankrijk mee de coureurkes. È'me wulder oens doar g'amuzeerd! En ee Kamiel doar gevloekt oas wulder zijnen uup zand weer' ommegekierd oan. Kamiel, die altijd mee 'n steekkèrre oop de boane woas. 'k Zie 't noog veure mij, oop die kèrre stoend ter iets oop van de stad Gent.

Afb. 2. De Domien de Waeghemakerestraat op Steenakker. In deze nieuw aangelegde wijk kregen bijna alle straten namen van bouwmeesters (zoals de Waeghemakere, een van de ontwerpers van het Gentse stadhuis) of edelgesteenten. Onderaan: de geplande, maar nog niet gegraven Ringvaart (niet gedateerd wegenplan, rond 1960).

Afb. 3. Gustaaf Duprez en zijn vrouw Maria Taildeman (geb. 1921) met de kleine Rudy in het achtertuinje van hun huisje (privébezit).

In “oens stroate” kende’g’ iederien iederien. ‘t Zomers zoate ‘d èwe menschen oop de zull’ oof oop ‘nen oom’ gekierden iemer, oof oop de stoel woar dan se de puute’ van afgezoagd oan. Der wier wa afgekomeerd! Wulder, kinders, moochte doar nie bij zijn, niets van uure. “Goa moar goan spele!” zee ons pa.

Oenzen thuis, oens uis

‘k En kan noog nie verstoan oe da wulder doar allemoal t’uup’ in koste. Woame beneen ne gang. G’oat toens d’ eetplaatse, ne ‘salon’, ‘t schoteluis, ne veranda mee de regeput (die wulder alle joare moesten uitkuische; wulder doarin mee een keesche, veur de gazzel!), ne gruute koer woar da pa ne stal gemetst oa en uuk een kot veur zijne mottoo, en uuk een kiekkeskot, en nog ‘t ien of ‘t ander veur zijnen boel. Ij oa doar uuk ne vijver gedolve, vol mee gèw-vissche. Achter oens uis liep ter nen diepe gracht woar dad’e nie in wildege, want iederien liet doar zijn woater in luupe, en stinke dat da dee!

Boove woare der doar drei sloapkoamers. Oaz’ek neu kijke wa da ‘k ik è, en da moe vergelijke mee da wulder toens oan! Joenge, joenge!! Wulder, de kinders, sliepen in twiepersuunsbeddes, de joenges op ien koamer, de meiskes oop een koamer apoart. Ik riek’ oenze pies-iemer noog.

‘k Uur’ oens voader noog roepe vanuit zijn bedde: “Zet eu moar oop ulder knies veur een alf uurke, en nie bougeren oof ‘k koomm’ af’! Joenges, wulder toens vrie benijt. Moar oenze pa woas ne goeie mensch, ij oa uuk te vele meegemoakt als kind en binst den oorlog. Oens gruute zeuster kwam ‘t soaves bij oens vertelleskes vertelle, tot da oens pa riep da ‘t moest gedoan zijn. Allee, wulder toens weere in oenze nest. In de winter kreege wulder ne woarme stien mee in nen antdoek gedroajd, oof een ijzere strijkijzer da oop ‘t vier gestoan oa, oof een flasche mee woarm oof iet woater. Da ing ter van af oof dat ‘t er ne muur oop de stoove stoent.

Beneem in ‘d eetplaatse stoend ter een kóle-vier, ne Nestor Martin, woar da oens moeder ketel achter ketel kolen in smeeet, tot da oens voader riep: “Marie, es’t neu gedoan”! ‘t Ez ier veel t’ iet.” In de winter stake wulder oens voeten in die deurkes, en deugt dat da dee! Ik zie de kolemarhand noog binnekome (afb. 4 en 5). Joenges, den diene zage wulder nie geere kome, want wulder moesten achter zijn vieziet’ alles schuure, van veure tot achter in ‘t schoteluis. Ij smeeet die kolen in nen bak die oens pa gemetst oa. Ien van ons katten es doar duu’ gegoan: z’ oa eure kop tussche de muur en de valle geleid binst dat diene marchand an ‘t lossche waos, en die vall’ es toegesleege, flak oop eure nekke.

JEAN DE JAEGER P.V.B.A. S.P.R.L.		FAKTUUR - FACTURE over verkoop en levering van hieraangewezen goederen aan onze algemene verkoopvoorwaarden: pour vente et livraison des marchandises ci-dessus à nos conditions générales de vente.		1	Dét. C.Gr.																					
KOLEN - CHARBONS TEL. 25.27.33 BURELEN EN TOONZALEN: KALANDENBERG, 10 GENT		VUREN - POÉLIERES H. R. 5389 R. C. MAGAZINEN TERPLATEN, 61 GAND		Datum vermeldt de dag bezorging a. u. b. DO 2/7/70 AM Date à laquelle les paiements s. v. p.																						
<table border="1"> <tr> <th colspan="3">GELEVERD IN - LIVRÉ EN</th> <th rowspan="2">Gewicht Kgr. Poits</th> <th rowspan="2">KWALITEIT - QUALITÉ</th> <th rowspan="2">Eenheids- prijs Prix unit.</th> <th colspan="2">BEDRAG - MONTANT</th> </tr> <tr> <th>Zakken Aantal Sacs Nombre</th> <th>Camion Los Vrac</th> <th>Wagon</th> <th>Taks - Taxe</th> <th>Bedrag Taux Montant</th> </tr> <tr> <td>10</td> <td></td> <td></td> <td>500</td> <td>SYNTRACIET 5/9% herzeefd & ontstoft</td> <td>2975</td> <td>1488</td> <td></td> </tr> </table>		GELEVERD IN - LIVRÉ EN			Gewicht Kgr. Poits	KWALITEIT - QUALITÉ	Eenheids- prijs Prix unit.	BEDRAG - MONTANT		Zakken Aantal Sacs Nombre	Camion Los Vrac	Wagon	Taks - Taxe	Bedrag Taux Montant	10			500	SYNTRACIET 5/9% herzeefd & ontstoft	2975	1488		KLANT - CLIENT Hr & Mw Burggravenlaan (nieuw nr.) 9000 GENT.			
		GELEVERD IN - LIVRÉ EN						Gewicht Kgr. Poits	KWALITEIT - QUALITÉ	Eenheids- prijs Prix unit.	BEDRAG - MONTANT															
Zakken Aantal Sacs Nombre	Camion Los Vrac	Wagon	Taks - Taxe	Bedrag Taux Montant																						
10			500	SYNTRACIET 5/9% herzeefd & ontstoft	2975	1488																				
Datum Bestelling - Date Commande: 29/7 C Gebruik - Usage: Gewenste levering - Livr. demandée: DO 2/7 AM Opm, Klant - Observ. Client: Opm. - Observ. Chautteur:		Zonder taks - Exempt de taxe - Usage personnel Persoonlijk gebruik volgens verklaring van de klant. suivant déclaration du client.		TOTAAL - TOTAL bij ontvangst betalen a. u. b. à payer à réception s. v. p.																						
AANDACHT a. u. b. Onze facturen zijn KONTANT betaalbaar. Indien NIET vereffend binnen de DERTIG DAGEN (te rekenen vanaf de datum van de faktuur) wordt U door de Bank een kwijtschrift aangeboden (inningskosten te uwens laste). ATTENTION s. v. p. Nos factures sont payables AU COMPTANT. Au cas où nous ne recevons pas votre paiement endéans les TRENTE JOURS (date de la facture) la quittance vous sera présentée par la Banque (frais d'encaissement à votre charge). Zie algemene verkoopvoorwaarden op keerzijde. Voir conditions générales de vente au verso.		P.C.R. - C.C.P. n° 3195.33 Kredietbank n° 3165 Bank van Brussel n° 23656 Gener. Bank Mij n° 250.015		Voor ontvangst - Pour réception Voldaan - Pour acquit																						

Afb. 4. Een factuur uit 1970 voor levering van 'syntraciet': samengeperst 'herzeefd en ontstoft' kolenstof, een goedkopere vorm van antraciet, zoals ook de in eivorm geperste 'eierkolen' (schenking Audoor-Turkelboom in DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg).

Veur die stove, woar da 'k over verteldege, zetteg' oens moeder, oas wulder kleine woare, iedere zoaterdag de waskuipe g'riet. Wulder moeste toens in 't bad. Iest oens zeusters. Moeder oa toens een soarge over de waskuurde g'ange, zu da wulder, de joenges, niets koste zien van oens zeusters. Doarachter waos 't oenzen toer, iederien in 't zelfste woater, moar mee een stuk Sunlight-ziepe van ne kilo. Loater, oas wulder een beetse grutter wiere, ginge wulder de zoaterdag noar 't Storyplein in den douche. Da oame wulder tuis toens noog nie; gien plein en uuk gienen douche. Oens pa ee loater toens nen douche gemoakt. Zuu moeste wulder nie mier zuu verre luupe.

Den televieze

In de joare tsestig koocht oenze pa nen tv, ne zwart-witte, nen SBR. Mijn

Barnabé
Germain Dick's
Vertrouweling

**Goeden raad
is goud waard**

Het eene breng ik U, het andere vindt U zelf, want Half-Vette kolen behooren tot kwaliteit, welke voordeel en profijt brengen in uw huiselijk leven. In voorraad gelegd geven Half-Vette geen afval, want het fijne brandt even voortreffelijk. Als brandstof verteerden ze tot het laatste greintje, klonteren juist genoeg en verzamelen enkel stof in den aschbak.

Doe 'n eerste bestelling

en maak de proef. Vul het vuur op, dek het behoorlijk, matig de lucht toevoer en deze kolen zullen warmte en vreugde uren lang behouden en slechts eene kottering vragen om er op te vlammen. Half-Vette geven eene bijna "geijkte" warmte, zonder grijm met regelmatige verbranding. Potten en pannen mogen het vuur zien en zullen niet besmeuren. Die ze eens kocht, blijft ons getrouw" want goede waar priist zich zelf „ Vraag 'n proefbestelling half-vette, braasetten, musschenkoppen of grove welke ge noodig hebt

en U zegt me dank voor m' raad

BARNABÉ
Germain Dick's vertrouweling

Germain Dick, 72, Coupure, Gent
— Nijverheids- en huishoudkolen —

Afb. 5. Reclameblaadje voor 'halfvette' kolen
(Stadsarchief Gent, Nota's Van Werveke, map 'Alcohol').

èwste broere zee mij dat 't in 't joar '57 woas, vlak veur den expo van '58. 'k Rappelleere mij noog da wulder mee g'iel die bende van oens de zoendag veur de ruite stoende te kijke noar den tv oop 't oekse van de Zwijnoarsche Stienweeg en de Pinteloane, woar da ter nen televiszewinkel woas. En toens ee pa zijn cens bove g'oalt – allee, oens ma – en z'èn nen tv gekoocht. Da woas den derden in g'iel de straote. Oast voetbal woas of 'Schipper noast Mathilde', moeste wulder, de kinders, soms vechte veur een ploatske, want g'iel de gebuurte kwam meekijke. Dienen teevee woas mee een binnenantenne, zuu iene zonder moteur, want oas g' een antenne oop 't dak oat, zee de serieazent dad'e doar takse' moest veure betoale. Oens pa oa die antenne oop de zolder gezet. Oens pa zee: "Oas ge nie rijke zijt, moede slim zijn." Oop nen deurstyl oa't ij mee ne creejoen streepkes gezet veur de poste te zoeke. Die kuurd' ing vaste mee ne noagel die in de steil gesleege woas. Oas

't ij noar nen andere post wildege kijke moest der iene van oens noar bove luupe en an een kurde trekke veur die antenne te verzette, totda oens pa riep da 't goe woas. Oas 't smuurdege koste wulder 't swijle noar den BBC kijke. Wulder verstonde doar niets van moar w'oame beeld.

In de stroate, bij ne kameroat, kochtte ze nen tv die wirkteg' oop vijf-franstukke. Den dag derachter woas da kasken al opegebroken en 't cens woas wig. Wulder ginge doar, oas zijn ma nie tuis woas, goan kijke noar Lassy, Zorro, en 'k weet nie mier wa' noog. 't Cens broochte wulder allemoal tuupe. Ik stake tswijle wa cens in mijne zak achter de commisses die 'k moeste doen van oens ma. En zij moar kloage da't leve zu diere gewoorde woas. In dienen tijt bestoende de kastickees noog nie!

De gebuurte en de winkels

Oe kleine da oens straote waos, w'oame tooch differente winkels in de gebuurte. Twie uize veurbij oens oad'e ne melkwinkel: Steetse. Zij verkocht ezuu een beetse van alles neefst eure melk, moar g'iel de gebuurte kwam bij eur achter 'poederkes' van Dokter Mann of van 't Witte Kruis. Da mens woas zuu kleine da z' eur devuure moest doen veur boven eure contoir te kome.

Noar 't gruit plein oop, zuust neefst de wegelink, oad'e de winkel van Bertse, een foorse matrone. Eure vent, nen beerruimer, woas moar ten elft zu briet of eur. Ik zie noog de kaskes veure mij, mee gloaze deurkes, woar da z' eur sigaretten in stak en woar da Mémé, ne kameroat (moar vuuder vertelle 'k doar nog 't ien en 't ander van) tswijl' een paksk' in zijne zak stak (zonder te betoale vaneiges).

Oaz ek neu weere kijke oe da't waos, menschen, oenze weerd woas zuu kleine. Uizekes, drei kleine pleintses, ien gruit, wegelingskes, en de stienwig, woar dan wulder d' ottoo's teldegen die doar passeerdege. Zuu gruit woas da! Wulder speeldege, deeje van alles wa da nie kost oof most: lege flassche' melk pieken en noar de winkel oop de stienweeg brenge (ze kendege oens doar zuu goe nie), mee de catepuul ruite' kapot schiete, belleketrek doen, bande' van de velo's plat zette. 'k Uure de serieazent noog, die an de deure kwam, achter da me weer' iets uitgestoken oan: "Gustaaf, zijn eu kinders thuis?" Ons voader: "Wa èn ze neu weer' uitgestoke?" Rammel natuurlijk.

Oa me cens oan, ginge wulder noar de cinema, de Vox op de stienweeg. Vijf fran' entree de zoendag, en doar kreegde twee films veure, én 't nieuws van Belgavox. Oa me loaters een beetse mier cens oan, ginge wulder noar de Veuruit of noar de chique cinemas an de Zuid. 'k È noog geweete da binst den

*Zondag 21 maart
1937*

DE DAG

**DE GENTSCHÉ
RADIODISTRIBUTIE**

**PROGRAMMA
VAN ZONDAG 21 MAART 1937**

Programma I.

LICHTE MUZIEK

7.05 Luxemburg: Gevarieerde lichte muziek.
 11.30 Rijsel P.T.T.: Militaire muziek.
 12.— Rijsel P.T.T.: Lichte muziek.
 12.45 Luxemburg: Lichte muziek. Dansmuziek.
 13.30 Rijsel P.T.T.: Dansmuziek.
 14.— Luxemburg: Lichte muziek. Liederén.
 15.30 Parijs Radio: Liederén.
 16.— Parijs Radio: Lichte en dansmuziek.
 17.— Luxemburg: Lichte en dansmuziek.
 19.— Rijsel P.T.T.: Dansmuziek en lichte muziek.
 21.10 Luxemburg: Lichte muziek en liederén.
 22.45 Budapest: Zigeunermuziek.
 23.— Parijs Radio: Dansmuziek.

Programma II.

GEVARIEERD PROGRAMMA

7.— Radio Vlaanderen.
 9.— Normandie: Lichte muziek.
 10.15 Hilversum I: Residence Orkest.
 10.55 Parijs Radio: Lichte muziek.
 12.10 Langenberg: Melodieën.
 13.— Radio Vlaanderen.
 20.— Luxemburg: Concert.
 20.30 Parijs Radio: « Lucrèce Borgia », drama van V. Hugo.
 23.— Toulouse: Gevarieerde lichte muziek.

Programma III.

GROOTE KONCERTEN

7.— Parijs Radio: Gramofoon. Gesproken dagblad. Concert.
 9.— Praag: Salonkwartet.
 9.45 Langenberg: Gramofoon.
 10.25 Langenberg: Schubert-koncert.
 11.10 Hilversum I: « Residence » Orkest.
 11.40 Hilversum I: Orgelconcert.
 12.— Parijs Radio: Orgelconcert.
 12.30 Parijs Radio: Godsdiénstige spreekbeurt door de H. P. Lhande. Onderwerp: « Les Rameaux ».
 13.— Rijsel P.T.T.: Concert.
 13.10 Hilversum I: Concertgebouw te Amsterdam: « Passion, nach Evangelisten Matthaus », van J. S. Bach.
 16.40 Rijsel P.T.T.: Orgelconcert met zang.
 17.35 Droitwich: Concert door het « B.B.C. Orchestra »: Mendelssohn, Clifford, Saint-Saëus.
 18.15 Rijsel P.T.T.: Orgelconcert met zang.
 18.30 Droitwich: Brahms-koncert.
 19.10 Droitwich: Orgelconcert.
 19.50 Hilversum II: Gramofoon.kest ».
 20.40 Hilversum II: Gramofoon.
 21.05 Londen Regional: Het « B.B.C. Symphony Orchestra »: Wagner, Mendelssohn, Dvorak, Bliss.
 22.30 Hilversum I: Concert.
 22.50 Stuttgart: Concert: Haydn, Chopin, Pfitzner.

antract' menschen ilder pattaten an't schelle woare. 'k Zie diene mensch nog veure mij mee zijnen ijzeren iemer.

De radiodiestrieбусse

Thuis oa m' uuk de Gensche Radiodiestrieбусse (afb. 6). Der ieng zuu nen bruinen baklieten bak mee drij knoopen in uis. Ge kost doar de poste mee pakke. 'k Zie diene mensch noog veur mij die alle moande kwam ontvange, jij mee zijn bruine sakooss' oop zijnen dikken buik. Achter nen Elexir d'Anvers woas 't ij weeg.

Afb. 6. Dit kon je op een zondag in 1937 horen via de radiodistributie. Je had toen de keuze tussen drie programma's. De verschillende onderdelen daarvan waren door de centrale directiepost aan de Jan van Stopenberghestraat (achter de cinema Sfinx) overgenomen van meestal buitenlandse zenders. Regelmatig werd van de ene zendpost naar de andere overgeschakeld, maar zelf kon je daarin niet kiezen (Documentatiecentrum DSMG. Begijnhof, Sint-Amansberg, collectie Vliegende Bladen Gent, reeks Radio, TV en digitale media, met dank aan Sonja Gyselinck).

De poortatief

Loaters koocht oens pa ne radio, ne poortatief, ne gele van Philips, oop piel-de'. Oas oens pa nie thuis woas, liepe wulder der mee te stoefen oop 't stroate tot da diene serieazent oens vroeg oof dat den taks betoald woas. Lappe, weere dienen azent an uis. Oens pa wist van niets. Taks?? Lappe, weer' oop oens kasse van pa. Oens pa gavn' eu ne kloop oop euwe koop en 't waos gedoan. Sommigte van mijn moate krege sloage mee ne martinee. Oop den duur lierdege wulder oens lesse. Wulder wiste da onze wijkazent (Labio) alle doagen oop 't zelfst' uur' in oens stroate kwam. Toens zaten wulder broav' oop de zulle.

't Vervolgt

VERZAMELAARSCLUB DE DRAAK **stelt zich voor**

De vereniging De Draak werd in 1977 in Gent gesticht met als bedoeling verzamelaars van allerlei slag de mogelijkheid te geven elkaar te ontmoeten. Notoire Gentse verzamelaars als Frans Van Bost en André Verbeke stonden mee aan de wieg.

De vereniging gaat in september a.s. haar 41ste werkingsjaar in en telt nog steeds een 125-tal leden. Alhoewel er ruimte geboden wordt voor alle verzamelonderwerpen, zijn heel wat leden actief in de heemkunde en de streekgeschiedenis. Elke 2de en 4de zaterdag van de maand zijn er bijeenkomsten van 13.30u tot 16.00u. Deze gaan door in de parochiale kring van het Heilig Hart, Heilig-Hartplein nr. 2 te Sint-Amandsberg. Los hiervan worden er ook themadagen georganiseerd. De afgelopen paar jaar waren er ruilmomenten rond sport, devotie, militaria,...

Het hoogtepunt van het werkingsjaar is de 4de zaterdag van oktober. Dan wordt er een internationale ruilbeurs georganiseerd. De editie 2018 gaat door op zaterdag 27 oktober a.s. Plaats van het gebeuren: Odisee Hogeschool, Gebroeders De Smetstraat 1 te 9000 Gent. Dit evenement dat nu voor de 38ste keer zal doorgaan, wordt in de verzamelaarswereld fel gesmaakt en trekt honderden bezoekers. Voor info rond deze beurs en inschrijvingen: Maurice Vollaert 0495/82.11.40.

Het bestuur van de vereniging houdt de initiële doelstelling nog steeds in eer, maar wil meer bieden dan een verzameling verzamelaars. Zij stimuleert haar leden om hun verzamelingen open te stellen en actief mee te werken aan tentoonstellingen en publicaties. Op deze manier kunnen vaak unieke private stukken ook openbaar worden gemaakt.

Met hetzelfde doel voor ogen heeft de vereniging meegewerkt aan een recente publicatie over de geschiedenis van de Gentse brouwerij Meiresonne (Van Mensen & Dingen, 16de jaargang nr. jul-sep 2018, verkrijgbaar op vrijdagmiddag in de KBOV bibliotheek, Huis van Alijn, boven de kapel bij de ingang rechts).

Voor meer informatie over de verzamelaarsclub De Draak : www.dedraeke.be
Contact via: info@dedraeke.be

LEZERS AAN HET WOORD

Carrosserie De Meulemeester

Yvan Mahy verzamelt niet enkel antieke auto's (Mahymobiles, Leuze-en-Hainaut), sinds 1963 bracht hij ook een meer dan imposante boeken- en documentatieverzameling bij elkaar. Hij heeft een vraag over de carrosseriebouw op auto's (was ook heel belangrijk in België). Hiervoor zoekt hij inlichtingen over een zekere carrosserie (?) De Meulemeester, die gevestigd zou geweest zijn ergens in Gent. De zaak zou eerder gespecialiseerd geweest zijn in de opbouw van een koelkast op chassis. Zelf vond Yvan Mahy slechts een spoor van een carrossier in 1927 in een Gentse straat, die hem totaal onbekend is. Het adres luidt: '46, rue Van Heke', vermeld in 'Répertoire Automobile A.M.A. – édition 1927-28'. Heeft iemand weet van een archief waarin dit kan opgezocht worden? Zegt de rue Van Heke iemand iets? (noot van de redactie: in de Gentse kanaalzone, grondgebied Gent, Sint-Kruis-Winkel, is er een Gustaaf van Heckelaan en op Ledeberg een Van Den Heckestraat. In Wegwijzers van Gent en in de collectie oude telefoongidsen in het begijnhof DSMG is er geen spoor te vinden van garage of carrosserie de Meulemeester.

Stadsgezichten Gent, arch. Cassiman

Het tijdschrift ontving van architect Cassiman (Drongen) een schenking van 15 schetsen uit zijn studietijd in de jaren 1948-50. Ze betreffen straatjes en deurportieken: een mooie aanvulling bij het album van Gaston De Bruycker. Hij dankt GT voor de uren leesgenot gedurende vele jaren. De potloodschetsen worden toegevoegd aan de collectie 'Grote grafiek' in het documentatiecentrum DSMG, Sint-Amandsberg. In afb. 1 hierbij een voorbeeldje. In volgende nummers hopen we er nog te publiceren.

Boudewijnstraat

Jean Plasschaert signaleert een foutje in het artikel over de straatnamen in de Sint-Pietersstationsbuurt (GT 2018 nr. 3). Prins Boudewijn was geen zoon van Leopold II, maar van diens broer, prins Philippe (1837-1905). De toekomstige koning Albert I en deze Philippe waren broers.

Afb. 1. Een van de tekeningen aan het Documentatiecentrum DSMG geschonken door arch. Cassiman: het Sint-Widostraatje met steekkarren die daar en aan de Lievekaai te huur stonden voor niet-professionele verhuizers. Een artikelje daarover, 'Van steekkar tot ... carhuur', in Van Mensen & Dingen (2013, jg. 11 nr. 2).

Poort Alexianen

Rudy Duprez vond een knipsel met als tekst 'Aan de Oude Houtlei in het bekende Spaans Poortje te Gent, heeft de Heilige Amandus, een nieuw beeld gekregen. Het oude beeld was in een erbarmelijke staat en bovendien bleek dat het van plaaster was. Het nieuwe beeld is anderhalve meter groot en werd gekapt uit Franse steen door beeldhouwer Gerard Thienpont (Zwijnaarde, 1940), die studeerde aan het Sint-Lucasinstituut. Het oude beeld zal worden gerestaureerd en krijgt een plaats in de kapel van het Sint-Amandsinstituut'.

Noot redactie. Bouwsels in barokstijl werden bij ons nogal snel ‘Spaans’ genoemd, hoewel ze met Spanje en Spaanse bouwstijlen niets te maken hebben. Ze zijn eerder op Italiaanse voorbeelden gebaseerd. In het documentatiecentrum DSMG (reeks Straten) vonden we twee teksten van Karel Haerens over dat poortje in de verdwenen krant Het Volk (20 juni 1979 en 15 maart 1983). Over het poortje en het beeld, maar vooral over de beeldhouwer: zie ook het boekje van Haerens ‘Gentse gevelbeelden’ (Het Volk, 1984).

Afb. 2. Een typisch ‘saffaarke’ met kogeltje (collectie Erik Dekeyser).

Saffaarken

Achiel Van Hecke en Erik Dekeyser verwijzen ons voor de vraag van Emiliëne Derdeyn over het saffaarken naar meerdere artikels. In de eerste plaats is er de uitstekend gedocumenteerde studie van Gerda Vereecke over frisdranken, verschenen in het *Tijdschrift voor Industriële Cultuur* van het MIAT (deel 34, 1991) naar aanleiding van een tentoonstelling over suikerdrankjes, die nogal misleidend de benaming frisdranken meekregen. Verder nog: ‘De geschiedenis van het Saffarke of kogelflesje’ van M. Van Wesemael – Wachtebeke Jaarboek 1979-80 en naar het ‘Tijdschrift voor Heemkunde en Geschiedenis Wetteren – 1982- nr 2, met een bijdrage van R. Lemaire. Achiel herin-

nert zich ook nog andere, typisch Gentse benamingen voor het flesje uit zijn jeugd: baloontsen, zwaantje. Ook Alexander Evrard (95 jaar) beleeft nog veel plezier aan de 'soffaarkes' uit zijn jeugd. Hij bezit geëmailleerde reclameplaten van de firma Chaffart uit de Sint-Pietersnieuwstraat, die hij zal schenken aan het MIAT. Erik Dekeyser heeft, naast Gentse, een exemplaar van zo'n flesje van een andere producent: Teirlinck, Wynkel-Ste-Croix (Sint-Kruiswinkel), Marque déposée (afb. 2 en 3). De knikker zit er nog in, maar de limonade is er uit, schrijft hij. Maar geen nood: in Wachtebeke houdt men nog jaarlijks een Saffaarkesmarkt. Blijkbaar verdreef de naam van de Gentse producent Chaffart die van de andere?

Afb. 3. 'Saffaarke' van de firma Teirlinck uit Sint-Kruis-Winkel (collectie Dekeyser).

De Gentsche handboogschutter

Wie laat ons kijken in zijn exemplaren van “DE GENTSCHE HANDBOOGSCHUTTER” of “De Handboogschutter” Bijzonder orgaan voor handboogschutters / Organe spécial des tireurs à l' arc, Gent, 1911-1940. [Tweetalig weekblad]. Mail ons op davy-goedertier@telenet.be

Van Ganda naar Ganda

Marc Hanson attendeert ons op een fout in de tweede alinea (de Dendermond-

Afb. 4. Een detail uit het kaartje van Blockmans' Een middeleeuwse Vendetta. Gent 1300 met de route door de Borluutclan in 1294 genomen om wraak te nemen op de familie van Sint-Baafs. Links de Sint-Baafskathedraal, toen Sint-Janskerk. Rechts bij het nummertje 10 de abdij- en de parochiekerk van de abdij.

ssteenweg ligt op de westelijke Scheldeoever). Hij wijst ons ook nog een andere mogelijke route aan om van bij de huidige kathedraal naar het Sint-Baafsdorp, de nederzetting bij de abdij, te stappen (en omgekeerd). Die staat nauwkeurig aangegeven in 'Een middeleeuwse Vendetta' (Wim Blockmans, De Haan, Houten, 1987), stevig gebaseerd op de gedetailleerde procesverslagen. Afb. 4, daaruit overgenomen, toont het laatste deel van die route. Leden van de clan Borluut trokken in 1294 langs de Nederpolder naar de huidige Bisdomkaai om via de voorganger van de veertiende-eeuwse Nieuwbrug de Nederschelde over te steken. Daar stapte het groepje over nog een brug, de houten Sint-Baafsbrug, voorloper van de Van Eyckbrug, naar de Sint-Baafsabdij en haar dorp. Ze wilden er wraak nemen op het belangrijkste lid van een familie met de naam van Sint-Baafs. Dat draaide uit op doodslag en had een hele reeks dodelijke vergeldingen tot gevolg.

Heirwegen

Frank Gelaude geeft een nadere uitleg bij de vergelijking van de kaarsrechte

nieuwe steenwegen die vanaf de 18de eeuw aangelegd werden (bv. Brusselsesteenweg) met de Romeinse wegen in GT 2018 nr. 3. Dat waren vrij rechte wegen tussen de toenmalige steden, nederzettingen (vicus, vici) en forten. Ze zijn goed aangelegd, vaak dwars door valleien, maar meestal op de waterscheidingskam tussen twee rivieren of stroombeekens. Deze wegen zijn tot vandaag goed waar te nemen in het landschap en op kaarten rond Cassel, Tongeren, Doornik en Velzeke.

‘Romeinse Heirbanen’ hebben nooit bestaan, wel vroeg-middeleeuwse herenwegen, beschermd of gedoogd door feodale landheren en niet aangelegd door Gallo-romeinen. In actuele termen waren dat publieke wegen, openbare wegen. Meestal kronkelen ze van dorp tot dorp, van kasteel naar stad. Het waren zandwegen in de zomer en modderwegen in de winter. Alle transporten verliepen daarom ook moeizaam. Het woord heirweg of heerweg is een 'contaminatie': twee verschillende begrippen die met elkaar verstrengeld raakten: heer (landheer) en heer of heir in de betekenis van leger of legergroep.

Monument Willem I: een oude gewoonte

Namens het comité ‘Willem, bedankt’ deelt Alexander Evrard onder de titel ‘Een oude gewoonte’ het volgende mee: ‘In het voetstuk van het monument voor koning Willem I, op zaterdag 20 oktober onthuld aan de Bisdomkaai, wordt op symbolische wijze een steenblok van de bijna volledig verdwenen Gentse Citadel in het huidige stadspark ingemetseld, samen met een kleine zgn. ‘tijdsdoos’ waarin enkele voorwerpen die herinneren aan de periode van de oprichting (munten, medailles, afbeeldingen, boek ‘Willem I: een Gentse visie). Dit alles verpakt zodat het zoveel mogelijk de tand des tijds kan doorstaan. Dit is een oude gewoonte die bij het oprichten van monumenten werd toegepast.

Geen Vervaet onthoofd in 1861, maar een Vervaeck

Het internet laat niet alleen toe dat lang geleden gemaakte fouten alsmaar doorleven, het is ook een middel om deze te corrigeren. Dat wil de redactie hier doen met een ruim 30 jaar geleden gemaakte fout in een artikel van wijlen Maurice Van Wesemael over het Rasphuis in Ghendtsche Tydinghen (1986) gesignaleerd door Bert Vervaet. Daarin staat op blz. 23 te lezen dat Alexander Vervaet op 22 mei 1861 de laatste ter dood veroordeelde is geweest die te Gent met de guillotine werd onthoofd. Die terechtstelling gebeurde in het Spaans kasteel. Hier even een kleine rechtzetting ten einde het familiebla-

zoen Vervaeck van deze smet te zuiveren. De naam wordt namelijk vaak verward met Vervaeck. Dat is hier ook gebeurd. Het was Alexander Vervaeck uit Bassevelde, die werd onthoofd. Hij had in een dronken bui zijn zwangere vrouw Antonia Notschaele vermoord.

Mariakapelletje Veergrep

Albert De Graeve reageert op de vermelding in GT jg. 47 (2018) nr. 2 van de verdwenen muurkapel in die steeg. Hij publiceerde in 2014 een artikelenreeks over dergelijke kapelletjes. Een citaat daaruit: ‘Aan huisnummer 4 (van de Veergrep) is in 1962 een muurkapel met een gestoffeerd Mariabeeld aangebracht dat reeds in het beluik bestond vanaf 1832, opgericht omdat het beluik gevrijwaard is gebleven van de cholera-epidemie. Het huidige beeld is evenwel niet meer gestoffeerd, maar oogt toch mooi’. Onze correspondent ondernam stappen bij de dienst Monumentenzorg om de kapel terug te laten plaatsen.

Kinderen gestorven in Sint-Amandsberg (1917)

Maurice Fruytier vraagt naar de oorzaak van de dood van twee kinderen Christina en Victor Callant, geboren in Moerbeke-Waas en in Sint-Amandsberg begraven, gestorven resp. 2 en 3 maart 1917. Weet iemand of er in die dagen gebombardeerd werd? Of gebeurde toen iets anders in Sint-Amandsberg?

Foto station en Maria-Hendrikaplein foutief gedateerd.

Antoine De Moor weet stellig dat de foto van het Sint-Pietersstation met het voorplein, verschenen in GT 2018 nr. 4-5, p. 310, in het onderschrift foutief gedateerd is in 1948. Dat hij vermoedelijk voor de oorlog (1938?) gemaakt werd, kan afgeleid worden uit de bebouwing met de watertoren in de achtergrond en uit de modellen van de auto's op de voorgrond. (Nvdr: de fout kan gebeurd zijn bij de eindredactie van de tekst).

Bodemonderzoek Ottergemsesteenweg

In het kader van een bodemonderzoek te Gent, t.h.v. de voormalige fabriek van Sidac-UCB aan de Ottergemsesteenweg, is de firma Esher op zoek naar oude foto's, plannen, info van het aanwezige kalk/gipsstort en de voormalige waterzuivering. Contact: Hendrik Van Herzele, projectleider (www.esher.be) 09/265 86 80 of 0497 42 56 92

NOG EEN TWEEDE GANZENDRIES IN GENT: AAN DE SCHELDEMEERSEN BIJ DE OTTERGEMSESTEENWEG

Een aanvulling bij ‘Straatnamen in de Sint-Pietersstationsbuurt, zuidzijde’ (GT 2018 nr. 3)

Luc Devriese

In een vorig GT nummertje werd, onder andere, gehandeld over de straatnaam Ganzendries en over de betekenis van ganzendriesen in het algemeen. Hierbij werd betoogd dat de plaatsnamen niet duiden op weiden waar ganzen gehoed en gevoed werden, maar op beschutte plekken waar de dieren tijdens de nacht ‘geschut’ werden: beschut tegen belagers, meestal geen snode dieven of wrede heren van het slag waar Sint-Veerle mee te maken had, maar... vossen. Denk aan ‘Als de vos de passie preekt, boertje wacht uw ganzen’.

De Gentse straat Ganzendries ten zuiden van het Sint-Pieterstation leidde naar een dergelijke dries aan de andere zijde van het station bij de Aaigemstraat. Die dries lag effectief op Sint-Pieters-Aaigem dicht bij de Leiemeersen, beter bekend als Blaarmeersen, maar de huidige straat, dicht bij ’t Zieklien en de Sint-Pietersaalststraat, associëren we eerder met de Sint-Pieters-Aalstbuurt. Een verwarrende toestand, helemaal de schuld van de spoorweg die de oude weg dwars doorsneed zodat we de huidige Kon. Boudewijnstraat als het verlengde van de straat Ganzendries moeten beschouwen. Niet evident, tenzij je dat aandachtig bekijkt op stadsplannen. Dat alles staat netjes beschreven in GT 2018 nr. 3.

Het wordt echter zo mogelijk nog meer verward, wanneer je toevallig ontdekt, zoals de auteur van dit artikel na het in druk geven van de vorige GT overkwam, dat Sint-Pieters-Aalst zelf ook een eigen ganzendries bezat. Dat was een van de twee in het voornoemde artikel beschreven driesen bij de Ottergemsesteenweg (ook behorend tot Sint-Pieters-Aalst): de ene kunnen we identificeren als de Noendries bij de Zuiderbegraafplaats. De tweede, bij de Opvoedingsstraat aan het UZ, wordt op de kaartschilderij van de Vrijheid van Gent door Jacques Hoorenbault uit 1619 heel mooi aangeduid als Gansen Driesch (afb. 1). Vooral belangrijk hierbij is de locatie: dicht bij de Schelde-meersen. Van daaruit werden de ganzen immers iedere morgen naar die meer-

sen en meerskanten geleid door de hoeders en hoedsters en 's avonds teruggebracht. Een situatie analoog dus aan die van de ganzendries bij de Leie bij de Aagemstraat.

Het plaatje klopt: ook hier was de ganzenschutplaats gelegen aan de rand van een groot meersengebied, in dit geval de Scheldemeersen. Tamme ganzen konden immers niet zomaar overal losgelaten worden (Lindemans, 1952). Meestal was één persoon, de 'ganzere', verantwoordelijk voor een kudde waarin verschillende inwoners van een dorp of gehucht – in ons geval Aigem en Aalst op Sint-Pieters – enkele dieren bezaten. Hij had de leiding over hoeders en hoedertjes (meestal kinderen) die er moesten voor zorgen dat de dieren velden en moestuinen niet afvraten en her en der besmeurden met hun overvloedige uitwerpselen.

Afb. 1. Fragment uit de kopie door Armand Heins van de Hoorenbaultkaart 1619 (DSMG). Onderaan, donker weergegeven: de Scheldemeersen met rechts onder nog een deeltje van de Bovenschelde. Deze 'Gansen Driesch' grenst aan twee wegjes of wegeltjes die naar de Zwijnaardse(steen)weg leidden en onderaan aan de weg naar Ottergem (naam van een hoeve, verdwenen bij het graven van de Ringvaart).

Ganzenkweek was belangrijk. De beesten konden verkocht worden aan rijke lieden. Niet enkel het vlees en de organen (ganzenleverpastei ...!) waren waardevol, maar ook de pluimen: het dons voor kostbare kussens en matrassen – luxe beddengoed – en de veerschachten bestemd om te schrijven. Denk aan de fameuze ganzenveer, die evolueerde tot de welbekende pen (uit het Latijnse woord penna: slagpen, vleugelpen).

Wel moeten we even opletten voor toch nog een mogelijkheid tot verwarring. In tegenstelling tot de ganzendries op Aaigem is deze op Aalst mooi driehoekig tussen wegen aan een driesprong gelegen, maar dat de benaming dries van die vorm zou afgeleid zijn, blijkt niet te kloppen (Van Durme, 1998).

Literatuur

Lindemans, P. (1952). *Geschiedenis van de Landbouw in België*, De Sikkel, Antwerpen, deel II, p. 441-444; Van Durme, L. (1998). Dries, vooral in Centraal- en Zuid-Oost-Vlaanderen. In *Handelingen van de Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, deel 70, p. 63-117.

PARELTJES UIT HET BEGIJNHOF

Verzameld door Hans Dousselaere en Sonja Gysselinck

PROGRAMMA

Nen nieuwe
Numero en nen
êwe Congolees !

Aktueel blijspel in drie bedrijven
met zang en dans
door
ROMAIN DECONINCK

★
met de finale « HULDEBEToon AAN KONING BOUDEWIJN EN
DONA FABIOLA » en aan Spanje, het land van herkomst van
onze toekomstige Koningin.

De Spaanse kostumes werden gemaakt door Raoul ROELANDT.

Afb. 1. Dit 104de stuk van Romain Deconinck werd in het speelseizoen 1960-1961 opgevoerd. Het is een typisch voorbeeld van de manier waarop Romain zijn volkse komedies in mekaar stak: een thema uit de Gentse, de nationale of zelfs internationale actualiteit werden met een paar handige kunstgrepen naar een Gents huizeke of straatje overgeplaatst. Romain en zijn min of meer vaste ploeg, zijn Beren, konden zich daarin dan uitleven en het publiek genoot volop. Hier waren er zelfs drie thema's. 'Den nieuwen numero' was een nieuw huisnummer dat toen overal moest geschilderd worden. Den êwe Congolees was een verre nonkel, die zijn plantage had moeten verlaten als gevolg van de beroerten waarmee de Congolese onafhankelijkheid in 1960 gepaard ging. De arme man, die ook nog de Congolese

dame Yakaka, meegebracht had, geraakte verwickeld in een liefdesintrige waarin de jonge huisnummerschilder en de dochter des huizes een rol speelden. In die tijd hoorde er een grote finale met ballet bij. Geen probleem: het huwelijk van het niet meer zo piepjonge stel koning Boudewijn met zijn Spaanse Fabiola vormde een dankbare inspiratiebron voor muziek, dans en kostuums. Boudewijn passeert zelfs in de Kortebroekstraat waar nonkel Miele, tante Nitte en hun Beren huishouden (DSMG Vliegende Bladen Gent, reeks theater Minard).

Afb. 4. Een flinke jongen, dat wel, maar al vroeg van de schoolbanken naar 't fabriek.
 Werkboekje van Emiel Hofman (schenking Eliane de Wispelaere).

Afb. 6. Een dodelijk tramongeval van een al lang verdwenen type. Het slachtoffer op de Nederkouter, een paard, was meer dan waarschijnlijk een oude sukkel (bemerkt de ruggengraat, scherp uitstekend boven de magere flanken). Het hoorde, zo te zien, toe aan een ambulante handelaar of leverancier. Alle toeschouwers wilden uiteraard mee op de foto (De Stad, juli 1938: knipsel in DSMG, afd. Vliegende Bladen).

47e jaargang

Inhoud 2018

Nr. 1

- De Gentse Ancienne Belgique: Spotlight op het seizoen 1960-61 met Leo Martin
Luc Devriese, Sonja Gyselinck 2
- Abrahamstraat en Apostelhuizen - de namen
Luc Devriese 16
- Tweehonderd jaar Theodoor Canneel (1817 – 1892)
Harko Vande Loock 19
- Nieuw Kasteel van Karel V en zijn ‘Spaanse’ opvolger: enorme mastodonten
Marc Hanson 32
- Zuu ‘t ien en ‘t ander van nen èwen azent van Gent
Rudy Duprez 37
- Stokers en brouwers, aan de Apostelhuizen - Koepoortkaai (1831-1929: slot)
Marc Hanson. 45
- Gent, Oorspronkelijk Gand
Luc Devriese 58
- Over vlees gesproken. Op restaurant in het Gentse tijdens de jaren 1960.
Eric Vermeirsch 63
- Francine Somers
Bij de koetsiers en in de cafés aan het Zuid 66
- Lezers Aan Het Woord 68
- Publicatie nog beschikbaar: Het slachthuis verteld/t 79
- Ghendtsche Tydinghen Digitaal Doorzoeken 80

Nr. 2

- Het Lam Gods retabel in Pau tijdens de tweede wereldoorlog (1940-1942)
Arthur De Decker 82
- Bij ‘De Houtwormen’ in de technische school van de Holstraat
Eric Vermeirsch 93
- Het Keizerrijk in Gent. De wijk ‘in ’t Keyserrijcke’
Luc Devriese 99
- Tussen ’t Pas
Luc Devriese 111
- Hoe een kermismasker een foltertuig werd
Alfons Van Werveke 119
- Koophandelsplein
Adrien Brysse, Luc Devriese 122
- Siesken de gistmarchand. De fratsen van Francis Hillaert (1842-1912)

aan de Koepoort	
Marc Gillisjans	125
- Watergraafstraat	
Luc Devriese	140
- Juffrouw ‘zang-de-les’ musiceert en vertelt.	
Pantoffelzolen uit fietsbanden snijden	
Marie-Jeanne De Smet	147
- Lezers Aan Het Woord	148
- Pareltjes uit de DSMG collectie in het begijnhof	154
- Cultureel avondsalon lezingen	159

Nr. 3

- Bargiebrug in beeld	
GT redactie	162
- Rijksnormaalschool, Hogent –	
Departement Lerarenopleiding K.L. Ledeganckstraat	
Daniël van Ryssel	168
- Straatnamen in de Sint-Pietersstationsbuurt, zuidzijde	
Luc Devriese	172
- Zuu ‘t een en ‘t ander van nen euwen azent van Gent	
Rudy Duprez	189
- Enkele Gentse folklore sprokkels	
Alexander-Karel Evrard	197
- ‘Juffrouw – zang – de – les’ musiceert en vertelt	
Marie - Jeanne De Smet	201
- Kluizenaars en vooral ‘Clusenessen’ in Gent. Uit de schatkamers	
van Alfons Van Werveke	
Luc Devriese	203
- Laatste bezoek aan mijn vriend Marcel Hoste	
Francine Somers	213
- Pareltjes uit het Begijnhof	
Verzameld door Hans Dousselaere	218
- Lezers aan Het Woord	224
- Gentse monumentale deuren	237
- Cultureel avondsalon	240

Nr. 4-5

- Getuigenissen van Gentse dwangarbeiders in WO I	
Jean-Paul De Cloet	242
- Van Ganda naar Ganda	
Luc Devriese, Frank Gelaude	253

- Het manneken pis aan de Gentse Kraanlei. Niet op de dorpel pissend van het huis 'van audts genaempt het Manneken Pis' (1698) Luc Devriese	264
- Zuu 't ien en 't ander van nen èwen azent van Gent. Deel 8 Mijn serieje Rudy Duprez	269
- Natte Gentbrugs-Ledebergse Bassijnwijk wordt droge Sas- en Bassijnwijk	283
- Een paardenmeers en twee Gentse paardenkerkhoven Luc Devriese	289
- De eigenaardige galerij Art Track Daniël Van Ryssel	296
- Jos Verdegem Francine Somers	300
- Lezers aan Het Woord	310
- Verlorenkost: onbekend op de Kantienberg, overbekend aan de Nederkouter Luc Devriese	311
- Pareltje uit de Vliegende Baden in het DSMG	318
- Boekenverkoop	320

Nr. 6

- De Gentse Sint- Jacobskerk, parel van ons kunstpatrimonium Marc Beyaert	322
- Het Nieuw Kasteel (1545-1576) en het Spaans Kasteel (1589-1781): tegen Gent gericht Luc Devriese	330
- Hof van Raveschoot Tristan Pierre Maes	348
- De twee Gentse benedictijnenabdijen en het humanisme Marc Hanson	359
- Oas'k ne kleine gast woas (I) Rudy Duprez	373
- Verzamelaarsclub De Draak	385
- Lezers aan het woord	386
- Nog een tweede Ganzendries in Gent: aan de Scheldemeersen bij de Ottergemssteenweg. Luc Devriese	393
- Pareltjes uit het Begijnhof	396
- Inhoud 47ste jaargang 2018	398